

Het LAND van AALST

Het LAND van AALST

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging 'Het Land van Aalst', met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, de Stad Aalst, de Stad Ninove en Erfgoedcel Denderland.

Elektronische versie:

Gratis op de website

Lidmaatschap van de vereniging:

Bijdrage zonder jaarabonnement gedrukte versie

Gewoon: €10 • Steunend: € 20

Jaarabonnement gedrukte versie

Gewoon: €30 • Steunend: € 40

Te storten op:

IBAN BE33 3930 3032 7646

BIC: BBRUBEBB

t.a.v. Het Land van Aalst,
Asserendries 118, 9300 Aalst

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid het 'Land van Aalst' in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oost-Vlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren † Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en † Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens † Arthur Broeckaert, † Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), † Jozef Van Cleemput, † Jozef De Brouwer, † Valère Gaublomme, † Frits Van Acker, † Basiel Boel, † Marcel Cornelis en † Jules Pieters. Latere voorzitters waren † Jozef Borremans (1953-1954), † Frits Courteaux (1963-1980), † Luc De Rijck (1980-1984) en Luc Robijns (1984-2020).

Het bestuur van de vereniging:

Luc Robijns • *erevoorzitter*

Bart Cherretté • *voorzitter*

Michel Iqual Pacheco • *ondervoorzitter*

Marcel Cock, Lieve De Mecheleer, Tom De Ridder, Luc Geeroms, Mieke Van Damme, Dirk Van de Perre, Wouter Van Der Spiegel, Georges Vande Winkel, Reinoud Vermoesen.

Redactiesecretariaat:

Reinoud Vermoesen

reinoud.vermoesen@uantwerpen.be

Ledenadministratie en algemene correspondentie:

Mieke Van Damme

Asserendries 118, 9300 Aalst • tel. 053 21 63 30

• e-mail: vdmieke@skynet.be

Meewerkende leden:

Geert Van Bockstaele, Bart Merckaert, Marc Uyttersprot, Bart Van Langenhoven en Wilfried Vernaeve

De vereniging is lid van het 'Oost-Vlaams Verbond van de Kringen der Geschiedenis'. Het logo werd ontworpen door Bram Overlaet. Het representeert het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, met verwijzing naar de de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

hetlandvanaalst@gmail.com • <http://www.hetlandvanaalst.be>

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Zetel van de vereniging: Asserendries 118, 9300 Aalst.

Vormgeving: Kim Overlaet • **Druk:** De Riemaecker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke

ISSN 0778-7731

De Riemaecker
PRINTING

De opgeëisten van 1916-18 en de vlaggen van hun bonden (met een focus op Oost-Vlaanderen)

Banistiek van de ZAB (Zivilarbeiter Bataillonen)

Georges Vande Winkel

In het kielzog van een onderzoek naar de opgeëisten van 1916-1918 in het kanton Ninove¹ deden wij bij relevante personen, verenigingen en instellingen een rondvraag naar de vlaggen van de opgeëistenbonden die na 1918 in vele Belgische steden en gemeenten werden opgericht. In totaal hebben wij nu weet van 32 vlaggen. De geografische spreiding van deze 32 vlaggen (al dan niet bewaard) is op zijn zachtst uitgedrukt merkwaardig, maar op dat aspect komen wij nog terug. Het gaat hier natuurlijk om een momentopname, die zeker vatbaar is voor actualisering. Wij kunnen niet voldoende benadrukken dat dit artikel met de bijhorende inventaris een *work in progress* is, dat hopelijk mede dank zij deze publicatie nog (vele) reacties gaat uitlokken.

Dat dit geen ijdele hoop is, bewijst onze ervaring met de opgeëistenvlag van de Ninoofse deelgemeente Outer. De 'Grote Oorlog' werd in Ninove stevig herdacht. Naast de gebruikelijke herdenkingen was er de al vermelde studie over de *Zivilarbeiter Bataillonen*. Een ad hoc werkgroep leverde niet minder dan dertien 'oorlogsgazetten' af. In Denderwindeke werd aan de parochiekerk een herdenkingsplaat onthuld voor de 172 opgeëisten van de (deel)gemeente. En toch, toen de hype rond 14-18 eigenlijk al aan het luwen was, vond men in het Stadsarchief Ninove, opgeplooid in een gerecupereerde doos van A4-fotokopieerpapier, de opgeëistenvlag van Outer terug. Dergelijke even late als toevallige vondsten mogen wij nog verwachten. Een bron die zeker nog verrassingen in petto heeft, zijn oude foto's. Meerdere van de ons bekende vlaggen kennen wij enkel van foto's. De vlaggen zelf zijn niet bewaard of hun huidige bewaarplaats is niet bekend. Vooral foto's van bijeenkomsten van opgeëisten, maar ook foto's bij de inhuldiging van een nieuwe pastoor of de installatie van een nieuw verkozen burgemeester zijn belangrijk onderzoekmateriaal. Uit de inventaris zal blijken dat ook een foto waarbij het niet de bedoeling was van de vlag te portretteren, ons al of niet door vergelijking met andere vlaggen informatie kan geven over fabrikant, iconografie, datering, ...

Wat deze datering betreft, moeten wij ons in zo goed als alle gevallen behelpen met een zeer relatieve benadering op basis van stijlkenmerken en iconografie. Archivalisch materiaal is er op een zeldzame uitzondering niet, en dat zowel van de zijde van de opdrachtgevers (in de meeste gevallen zullen dat de opgeëistenbonden zelf zijn) als van de kant van de fabrikanten, als wij al de naam van die laatste kennen. Denderleeuw en Appels (Dendermonde) zijn hier de uitzonderingen die de regel bevestigen. Hier hebben wij een naam van de opdrachtgever én een datum: Bond der

1. MERCKAERT Bart; VANDE WINKEL Georges, *De opeising van arbeidskrachten in Zivilarbeiter Bataillonen tijdens 'De Grote Oorlog' in het kanton Ninove*, Ninove, Stad Ninove, 2016, 102 p. (ook gepubliceerd in *Het Land van Aalst*, 68, 2016, (4), p. 257-356).

Opgeeschten en 1922 voor Denderleeuw, Nationale Federatie der Weggevoerden-Appels en 1922 voor Appels. Verder staat op de vlag van Eine (Oudenaarde) naast de traditionele data 1916 en 1918 ook nog 1938. Wellicht werd de vlag gemaakt naar aanleiding van hun twintigjarige terugkeer, een datering die ook kan kloppen met de stijl van de vlag.

Op basis van stijlkenmerken en iconografie zijn twee grote groepen te herkennen. Bij een eerste groep waar de Belgische driekleur enkel aanwezig is in de randelementen (wapenschild van België, zijdelingse stroken, zoom, franjes), eist de centraal geplaatste opgeëiste alle aandacht op. Stereotiepe kenmerken zijn van kop tot teen: een pet, jas en eventueel gilet en een rond de hals geknoopte zakdoek, identificatie als ZAB'er via plaatje op de borst of armband, opgelapte broek en klompen. Onder die klompen vertrappelt hij de Duitse adelaar. Deze groep vlaggen dateren wij begin van de jaren twintig, bij de oprichting van de opgeëistenbonden. Deze eerste groep heeft een zeer rijke iconografie waarop wij zo dadelijk terugkomen.

De tweede groep is iconografisch veel armer. In wezen gaat het vaak om een Belgische driekleur die zich enkel onderscheidt door de teksten en de aangebrachte jaartallen, een zeldzame keer opgesmukt met het wapen van de gemeente zoals het geval is voor Kemzeke (Stekene) of een medaillon op de vlag van Aalst (Aalst). Deze vlaggen dateren vermoedelijk uit latere jaren, sommige zelfs van na de Tweede Wereldoorlog. Bij de vlag van Moerbeke (Geraardsbergen) met een centraal element rond de ZAB'ers, maar met de jaartallen 1916-1918 en 1942-1945 kan het gaan om een naoorlogse vlag maar net zo goed om een update van de vooroorlogse vlag na het aansluiten van de opgeëisten uit de Tweede Wereldoorlog. Ook bij de vlaggen van Ronse en Zepperen (Sint-Truiden) is de achtergrond een Belgische driekleur, maar hier sluit de iconografie van het centrale medaillon zodanig aan bij die van de eerste groep, dat wij de productie van deze vlaggen toch in de vroege jaren 1920 plaatsen. De tricolore achtergrond van de Ronsese vlag is bovendien het gevolg van een remake in latere jaren.

Die vroege datering durven wij niet aanhouden voor de vlag van Denderwindeke (Ninove) en a fortiori voor die van Schellebelle (Wetteren). Die van Denderwindeke is een product van de Brusselse firma Billaux-Grossé net als nog een drietal andere (deze laatste zonder twijfel behorend tot de eerste groep), maar heeft een totaal andere stijl en een op meerdere vlakken afwijkende iconografie. Ons vermoeden is dan ook dat zij van iets latere datum moet zijn.² Dat is alvast het geval voor de vlag van Schellebelle (Wetteren) met een tricolore achtergrond en een iconografie die enkel nog de (vertrapte) Duitse adelaar overhoudt van de klassieke thematiek.

Nog even wat meer over die klassieke thematiek van de eerste groep. De centraal geplaatste opgeëiste heeft soms een plunjezak over de schouder terwijl hij met de andere arm rust op een wandelstok, maar al naargelang zijn plaats en aard van tewerkstelling kan hij andere, uiteenlopende attributen in de handen hebben. Een houthakkersbijl of trekzaag voor wie in de bossen van de departementen Meurthe-et-Moselle of Meuse belandde. Spade, pikhouweel of dwarsligger voor wie (spoorweg)infrastructuur moest aanleggen in het departement Nord. Als achtergrond kregen deze opgeëisten respectievelijk een bospartij of een stuk spoorweg. Bij een vijftal vlaggen roept een markant gebouw de herinnering aan thuis op of beweegt de (terugkerende) opgeëiste zich in de richting van dat gebouw: de kerken van Erembodegem (Aalst) en Waasmunster en Zele, het afgebrande stadhuis van Dendermonde, een molen van Sint-Gillis-bij-Dendermonde (Dendermonde).

2. Volgens de familieoverlevering in de familie De Cleer (Denderwindeke), van 1988 tot 2016 bewaarder van de vlag, zou deze dateren van na de Tweede Wereldoorlog (meer daarover: in MERCKAERT Bart; VANDE WINKEL Georges, *Aanvullingen bij 'De opeising van arbeidskrachten in Zivil Arbeiter Bataillonen tijdens 'De Grootte Oorlog' in het kanton Ninove'*, - *Het Land van Aalst*, 69, 2017, (1), p. 59-61). De hele thematiek en alle teksten op de vlag verwijzen evenwel uitsluitend naar de ZAB en 1914-1918, wat o.i. onmogelijk zou zijn als zij pas na de Tweede Wereldoorlog werd besteld.

In de hoeken van deze vlaggen vinden wij vaak een of meerdere wapenschilden: van België (onder een koningskroon), van Vlaanderen (onder een gravenkroon), van de gemeente of uitzonderlijk ook een schild met de letters 'Z.A.B'. Nog zeldzamer komt op de vlaggen ook een reeks houten kruisen voor als symbool voor de overleden opgeëisten of een vrouw die een hulppakket brengt. Het eerste is het geval voor Aspelare en Outer (beide Ninove), het tweede enkel in Outer (Ninove).

Vooraleer de vraag naar de fabrikanten van deze vlaggen te beantwoorden willen wij nog even de schijnwerpers richten op de vlag van Dendermonde, op iconografisch vlak *un cas spécial et unique*. Wij wezen vroeger reeds op de moeilijke verstandhouding tussen ex-frontsoldaten en teruggekeerde opgeëisten bij het einde van de *Groote Oorlog*. De ZAB'ers vonden dat zij niet de plaats kregen waarop zij meenden recht te hebben: naast en evenwaardig aan de oud-soldaten.³ Met die wens in het achterhoofd is het op zijn minst bevreemdend dat op de vlag van de Dendermondse 'Bond der Weggevoerden' een frontsoldaat met de eer gaat lopen. Hij vertrappt de Duitse adelaar en verplettert hem de kop onder zijn geweerkolf. De opgeëiste, veeleer een hulpeloze figuur, bekijkt het tafereel vrij passief. Dat deze portrettering geen toeval is, bewijzen de vier in de hoeken van de vlag vermelde kampen. Drie ervan zijn ZAB-kampen, het vierde duo Soltau-Sennelager zijn in wezen krijgsgevangenkampen.⁴ Dat de aanwezigheid van Soltau-Sennelager op de opgeëistenvlag zonder meer een anomalie is bewijzen de cijfers: uit het ganse kanton Dendermonde belandden 1930 man in de ZAB-kampen van het bezette Noord-Frankrijk, welgeteld één in Duitsland (en dus eventueel in Soltau).⁵ Lokaal bronnenonderzoek naar de wordingsgeschiedenis van de Dendermondse ZAB-vlag kan nog boeiende verhalen opleveren en licht werpen op de krachtsverhouding frontsoldaten-opgeëisten binnen de stad.

Wat weten wij nu over de fabrikanten van deze vlaggen? Vaak zijn die ons totaal onbekend of beschikken wij enkel over een summiere vermelding: '(...) Vuyst (...) in Schellebelle (Wetteren)⁶, 'D. Vansina Antwerpen' in het geval van Zele⁷. Met inbegrip van deze twee vermeldingen kennen wij de naam van vijf fabrikanten voor in totaal acht vlaggen en kunnen wij aan twee anoniem gebleven fabrikanten telkens twee vlaggen toewijzen.

Twee fabrikanten maakten vooral naam door de productie van kerkelijke kunst onder zeer uiteenlopende vormen. De Brusselse firma Billaux-Grossé is in wezen een late telg van de Brugs-Gentse familie Grossé die zich vanaf ca. 1800 en dat over meerdere takken en generaties specialiseerde in de productie van borduurwerk, liturgische gewaden en vaatwerk, godsdienstige voorwerpen allerhande, vaandels en vlaggen. En dus ook van ZAB-vlaggen. De naam verwijst naar het echtpaar Charles en Hélène Billaux-Grossé. Vanaf 1919 was de firma gevestigd in de Koloniënstraat 16. Hij zou minstens tot 1964 blijven bestaan.⁸ Billaux-Grossé tekent voor niet minder dan vier van de eenentwintig bewaarde vlaggen. Meteen een indicator voor de dominante rol van de firma in deze nichesector. In de eerste generatie ZAB-vlaggen tekenen zij voor de vlaggen van Aspelare (Ninove), Sint-Gillis-bij-Dendermonde (Dendermonde) en Outer (Ninove). De eerste kennen wij weliswaar enkel van een foto, maar de gelijkenis met de laatste is zo treffend dat wij haar met zekerheid ook aan de Brusselse firma kunnen toeschrijven. Van wellicht jongere datum is de vlag van Denderwindeke (Ninove).

Een tweede leverancier van kerkelijke kunst staat bekend als de 'Broderies Artistiques Henri Van Severen-Ente' uit Sint-Niklaas. De door vader Van Severen opgerichte firma krijgt deze naam na het huwelijk in 1883 van Henri Van Severen met Emma Ente. Na het overlijden van Henri in 1923 zet de weduwe de zaak nog een aantal jaren voort, maar in 1927 overlijdt ook zij. Omstreeks 1930 komt er een einde

3. MERCKAERT; VANDE WINKEL, *De opeising van arbeidskrachten in Zivilarbeiter Bataillonen*, p. 72-74 (ook gepubliceerd in *Het Land van Aalst*, 68, 2016, (4), p. 326-328).

4. Voor meer details zie de beschrijving van de vlag in de inventaris.

5. MERCKAERT; VANDE WINKEL, *De opeising van arbeidskrachten in Zivilarbeiter Bataillonen*, p. 89 (ook gepubliceerd in *Het Land van Aalst*, 68, 2016, (4), p. 343).

6. Het overzicht van kunstborduurateliers in SANY Filip; OSAER Antoon, *Met vlag en wimpel: de banistiek van de christelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen*, (*Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd*, 1), Gent, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1984, dl. 1, p. 86-87 vermeldt onder de naam De Vuyst twee Brugse firma's: Th. De Vuyst-Dhondt Nieuwstraat 10) en A. De Vuyst-Van Acker (Ouden Zakstraat 17 en Philipstockstraat 27). Mogelijks is een van beiden de leverancier van de Schellebelse vlag.

7. SANY, *Met vlag en wimpel*, dl. 1, p. 87 vermeldt een firma Van Sina in Keizerstraat 19 te Antwerpen. Op p. 109 komt Dirk Van Sina aan bod die onder invloed van de in 1924 ontstane Pelgrimbeweging werkt aan de vernieuwing binnen de kerkelijke kunst.

8. Mail Michel Vernimme (tot 2002 zaakvoerder van de firma Arte/Grossé in Sint-Michiels-Brugge) dd. 11 juli 2017 en bijhorende tekst van zijn hand met de titel *Beknopte geschiedenis van het 'huis Grossé'*; SANY, *Met vlag en wimpel*, dl. 1, p. 83-85; VAN DYCK, Annemie, *Kerkelijk textiel in Vlaanderen en Brussel in de 19de en 20ste eeuw*, Heverlee, *Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur*, 2009, 145 p.

aan de activiteiten.⁹ 1927/1930 is dan ook meteen de terminus ante quem voor de vlag van de opgeëistenbond van Kemzeke (Stekene).

Het is weinig waarschijnlijk dat wij achter de keuze voor Billaux-Grossé of Van Severen-Ente een ideologische of partijpolitieke motivatie moeten zoeken. De eerste was nu eenmaal dé toonaangevende firma in de branche en maakte werk van zeer uiteenlopende aard. Daarbij ook, om maar een voorbeeld te geven, de vlag van de 'Bond der Oudgedienden van de Rijn Bezetting' uit Diest. En dat men vanuit Kemzeke opteert voor een firma uit Sint-Niklaas, is de logica zelve.

Die ideologische of partijpolitieke onschuld is moeilijk vol te houden bij de derde, met naam gekende firma. De Denderleeuwse bond bestelt zijn vlag bij 'E. De Winter-Spinoy Bruxelles'.¹⁰ Het Amsab-ISG in Gent bewaart niet minder dan 27 vlaggen van deze firma. Het zijn zonder uitzondering vlaggen voor organisaties van socialistische strekking: partijafdelingen van de Belgische Werkliedenpartij (BWP), van vakbondscentrales of syndicale strijdgroepen, van sport- en zangverenigingen. Bijna alle vlaggen dateren uit het interbellum en zij worden besteld door organisaties uit Geraardsbergen, Ninove en Ronse, maar ook uit alle windstreken van het land. Verder adverteert De Winter-Spinoy van januari 1922 tot november 1926 wekelijks in het socialistisch weekblad voor het arrondissement Aalst 'Recht en Vrijheid'. Tot januari 1925 profileert hij zich zelfs als 'Gezel E. De Winter-Spinoy', daarna stelt hij zich wat neutraler voor als 'het huis E. De Winter-Spinoy'.¹¹ Bij de keuze voor De Winter-Spinoy speelde de politiek-ideologische strekking van meerderheid en burgemeester wellicht een rol in Denderleeuw. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1921 hadden de daensisten zes van de elf zetels in de wacht gesleept en zij mochten dan ook de burgemeesterssjerp opeisen.¹²

Resten nog twee, anoniem gebleven fabrikanten, die verantwoordelijk zijn voor enerzijds de (niet-bewaarde) vlag van Erembodegem (Aalst) en die van Waasmunster, anderzijds voor de vlaggen van Ronse en Zepperen (Sint-Truiden). De iconografie van het eerste duo is zo gelijklopend dat er geen twijfel kan bestaan over de gemeenschappelijke oorsprong van de twee vlaggen. Vooral omdat de fabrikant als het ware een 'handtekening' achter liet. Op enkele vlaggen prijkt een lauwerkrans maar op deze twee zien wij nog een tweede, eerder zeldzaam, botanisch element: bloeiende distelkoppen. De distel is bekend als symbool van Schotland, maar staat ook voor kommer en kwel én voor onafhankelijkheid en weerstand. Deze ervaringen en karaktertrekken heeft de fabrikant van beide vlaggen willen weergeven bij de oud-opgeëisten. Uit het Belgische wapenschild (in het geval van Waasmunster) of uit het ZAB-schild (in het geval van Erembodegem) komt een driekoppige distel. Ook bij het tweede duo, de vlaggen van Ronse en Zepperen (Sint-Truiden) volstaat de iconografie om ze toe te wijzen aan één fabrikant. Het centrale medaillon gaat in beide gevallen terug op hetzelfde sjabloon.

Tot slot van deze banistische beschrijving nog een uitsmijter over een vaak mooi, bijkomend attribuut van de vlaggen: de bekroning van de vlaggenstok. In drie gevallen gaat het om een beeldje van een opgeëiste met een tweetal klassieke kenmerken: plunjezak en identificatie via een armband en/of een insigne op de borst. In Aalst is het een opgeëiste in gepolychromeerd houtsnijwerk op een bolvormige sokkel. In Dendermonde is hij uitgevoerd in een aluminium- of zinklegering en staat hij op een blokvormig voetstuk. In Lokeren is de bijhorende vlag niet bewaard, maar bestaat de bekroning van de vlaggenstok uit een houten figuur op een ronde sokkel. Wat opvalt bij deze drie vlaggen is dat zij alle behoren tot de eerste generatie van ZAB-vlaggen.¹³

9. Joris Colla. Atelier Van Severen-Ente (circa 1831-circa 1930). In: *ODIS*. Record last modified date: 15 november 2017. Available from World Wide Web: http://www.odis.be/lnk/OR_15305 (geconsulteerd op 18 juli 2021); ook vermeld in het overzicht van kunstateliers bij SANTY, *Met vlag en wimpel*, dl. 1, p. 87.

10. Mail Sarah Jannssens (archivaris gemeente en ocmw Denderleeuw) dd. 16 november 2020 : In 1922 was Désiré Boriau waarnemend burgemeester. Waarnemend omdat de gouverneur weigerde een Daensistische burgemeester te benoemen. Eigenlijk was het August De Brabanter die in 1921 zes van de elf zetels behaalde. Maar drie weken voor de verkiezingen stierf hij. Boriau was 2 jaar waarnemend burgemeester toen ook hij stierf. Louis De Bruyn volgde Boriau op. De aanwezigen tijdens de gemeenteraad van 9 mei 1922: Boriau (burgemeester), De Bruyn (Schepen), Cooman, De Saedeleer, Heiremans, Van Cotthem, Vijverman (raadsleden) en Firmin Asscherickx (gemeentesecretaris).

11. Opzoekbaar via <http://aalst.courant.nu/>.

12. Mails Sarah Janssens (archivaris gemeente en ocmw Denderleeuw) dd. 16 en 23 november 2020.

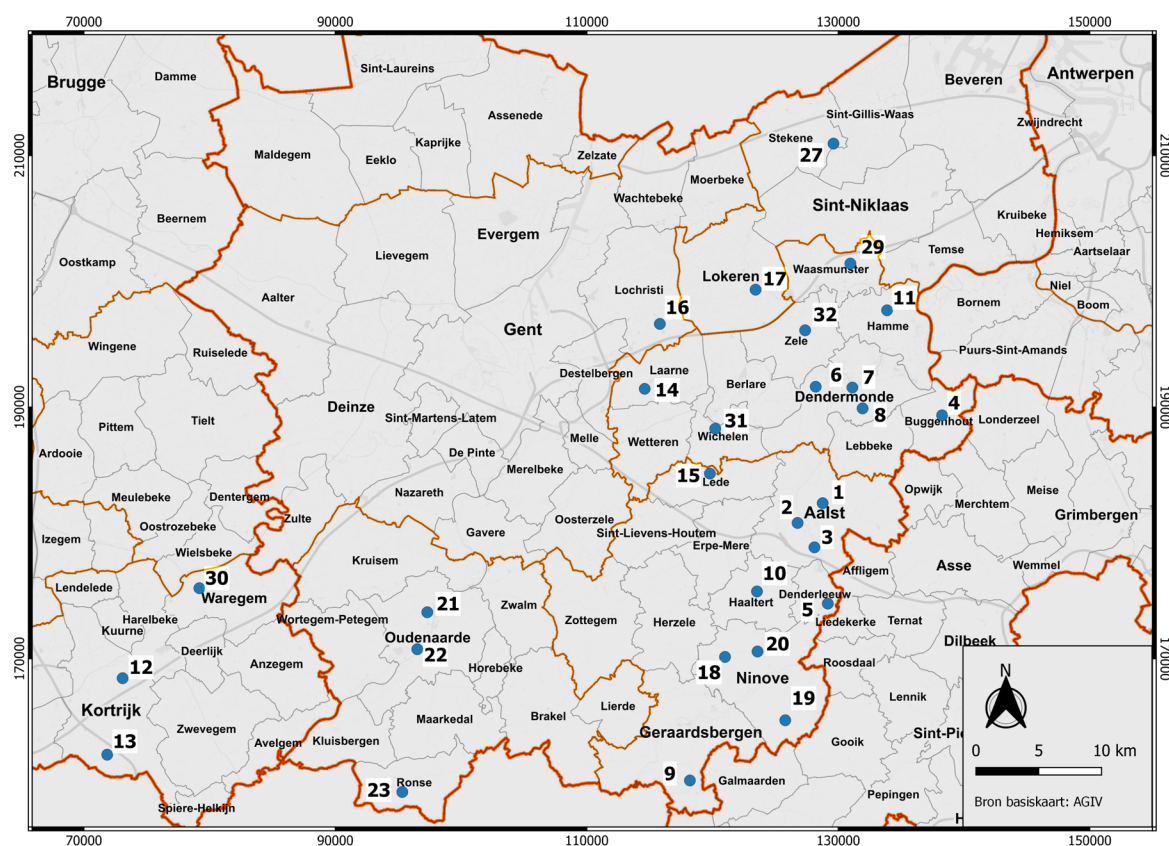
13. Van Denderwindeke (Ninove) is de bekroning ook bewaard, maar daar gaat het om een klassieke, koperen bekroning in de vorm van een speerpunt. Een argument te meer dat pleit voor een latere datering van deze vlag.

En om helemaal af te sluiten nog een woord over de ronduit merkwaardige spreiding van de bewaarde/bekende ZAB-vlaggen. Uit Wallonië kennen wij enkel de vlag van Visé waarbij het nog de vraag is of deze wel echt als een ZAB-vlag kan worden beschouwd. Wellicht niet. Uit het hele gouvernement-generaal hebben wij weet van drie ZAB-vlaggen uit Sint-Truiden en de naburige (deel)gemeenten van Brustem en Zepperen. Alle andere vlaggen – en dat zijn er zo een 28 – komen uit het zogenaamde 'Etappengebied' in Oost- en West-Vlaanderen. Maar zelfs binnen dat gebied is de spreiding heel ongelijk. De Dendervallei is absolute koploper met tentakels richting Waasland en Vlaamse Ardennen-regio Kortrijk. Het ganse noordwesten van de provincie Oost-Vlaanderen met inbegrip van Gent blijft een witte vlak. Naar het waarom van dit fenomeen hebben wij het raden. Dat is stof voor verder onderzoek. Wat onzes inziens niet speelt is het aantal opgeëisten in de betrokken regio's. Bij het onderzoek naar de opgeëisten in het kanton Ninove becijferden wij dat uit de gerechtelijke arrondissementen van Dendermonde en Oudenaarde respectievelijk 3,58 % en 3,69 % van de actieve bevolking werd opgeëist tegenover 2,32 % voor het arrondissement Gent en 3,04 voor de hele provincie Oost-Vlaanderen. Op zich lijken deze verschillen ons geen voldoende verklaring voor de afwijkende herinneringscultuur. Stof voor verder onderzoek.

14. Gebaseerd op SANTY, *Met vlag en wimpel*, p. dl. 2, p. 182.

Benadrukken wij nog maar eens dat dit inleidend overzicht en de hiernavolgende inventaris niet meer zijn dan een status quaestionis. Het is onze verwachting en hoop dat dit artikel nieuwe vlaggen aanbrengt zodat het plaatje verder ingekleurd raakt.

Geografische spreiding vlaggen

© SOLVA

1. Aalst (kanton); 2. Aalst-Aalst; 3. Aalst-Erembodegem; 4. Buggenhout; 5. Denderleeuw-Denderleeuw; 6. Dendermonde-Appels; 7. Dendermonde-Dendermonde; 8. Dendermonde-Sint-Gillis-bij-Dendermonde; 9. Geraardsbergen-Moerbeke; 10. Haaltert-Haaltert; 11. Hamme-Hamme; 12. Kortrijk-Kortrijk; 13. Kortrijk-Rollegem; 14. Laarne-Laarne; 15. Lede-Smetlede; 16. Lochristi-Beervelde; 17. Lokeren-Lokeren; 18. Ninove-Aspelare; 19. Ninove-Denderwindeke; 20. Ninove-Outer; 21. Oudenaarde-Eine; 22. Oudenaarde-Oudenaarde; 23. Ronse; 24. Sint-Truiden-Brustem; 25. Sint-Truiden-Sint-Truiden; 26. Sint-Truiden-Zepperen; 27. Stekene-Kemzeke; 28. Visé-Visé; 29. Waasmunster; 30. Waregem-Desselgem; 31. Wichelen-Schellebelle; 32. Zele. Sint-Truiden met zijn deelgemeenten (nrs. 24-26) en Visé (nr. 28) vallen buiten het kaartbeeld.

Inventaris (met banistische terminologie als intro¹⁴)

Baan	loodrecht op de broekzijde staande strook van een bepaalde kleur die in combinatie met andere banen een vlag vormt. Banen die evenwijdig lopen aan de broekzijde worden evenlange banen genoemd
Broek	opgenaaide holle band, aan de mastkant van de vlag, waarin de vlaggenlijn loopt
Broekdiagonaal	diagonaal van broektop naar vluchthoek
Broekhoek	gedeelte van het vlaggenhoek aan de onderzijde van de broek
Broeking	een derde-gedeelte van het vlaggenhoek gelegen aan de zijde van de broek
Broektop	gedeelte van de vlag aan de bovenzijde van de broek
Broekzijde	de zijde van een vlag tegen de broek. Synoniem van mastkant
Evenlange banen	zie 'Baan'
Franje	boordsel van korte, dicht opeengevoegde draden of koordjes, van goud, zilver of in de kleuren van de vlag, waarmee de vlag aan drie zijden wordt versierd
Hoogte	de afmeting van een vlag langs de broek
Lengte	de afmeting van een vlag langs de zijde loodrecht op de broek staande
Lussen	dubbelgevouwen repen textiel waarmee de vlag aan de vlaggenstok wordt bevestigd
Mastkant	zie 'Broek'
Medaillon	rond of ovaalvormig middenstuk, door ornamenten omgeven, dat inwendig een portret of een andere afbeelding bevat
Vaandeltop	sierelement dat bovenop de vlaggenstok wordt geplaatst
Vlag	stuk doek, meestal rechthoekig, aan de mastkant voorzien van een opgenaaide, holle band, de broek, waarin een lijn loopt om de vlag aan de stok te bevestigen
Vlucht	twee derde-gedeelte van een vlag, gelegen aan het uitwaaiend gedeelte
Vluchtdiagonaal	diagonaal van vluchttop naar broekhoek
Vluchthoek	gedeelte van de vlag aan de onderzijde van de vlucht
Vluchttop	gedeelte van de vlag aan de bovenzijde van de vlucht
Vluchtzijde	de zijde van de vlag op het uitwaaiend gedeelte
Zoom	smalle of brede rand rond drie of vier zijden van een vlag of rond een embleem in de vlag

AALST (kanton)	
Teksten	Cantonale Afdeling Invalieden Z.A.B. / 1916 1918 / Ouders Weduwen en Weezen AALST [boven/midden/onder]
Iconografie	Centraal een medaillon met zwaard, omkransd door laurier- en eikenbladeren, tegen een achtergrond met de Aalsterse kleuren (drie evenlange banen van rood, wit en geel. Het zwaard, dat op de Aalsterse vlag paalsgewijze op de witte baan is geplaatst, werd hier vervangen door het al beschreven medaillon
Jaar	[1920-1929; datering gebaseerd op het gebruikte lettertype]
Afmetingen	143 x 177 cm, 5 lussen in Belgische driekleur aan broekzijde, aan de andere drie zijden okerkleurige franjes
Collectie	Stedelijk Museum Aalst (inv. 7767)
Literatuur	DAMIAN Kenny, Conservatiedossier Vlag 'Cantonale Afdeling Invalieden / Z.A.B. / 1916-1918 / Ouders, Weduwen en Weezen Aalst' (inv.nr. 1167), Dendermonde, 2014, 11 p

AALST - AALST	
Teksten	BOND DER OPGEËISTEN ZAB / 1914 1918 / AFDELING AALST [boven/midden/onder]
Iconografie	Belgische driekleur met centraal een medaillon met een zwaard, omkransd door laurier- en eikenbladeren. Merkwaardig is dat wij ditzelfde centrale medaillon ook al terugvinden op de vlag van het kanton Aalst uit de jaren 1920. Gaat het hier om een remake van de oorspronkelijke ZAB-vlag waarbij elementen van de oorspronkelijke vlag (uit de jaren 1920?) werden herbruikt?
Jaar	[na 1954; datering gebaseerd op de gebruikte spelling]
Afmetingen	100 x 130 cm / 106 x 146 cm (zonder/met franjes en lussen), 5 zwarte lussen aan broekzijde, aan de andere drie zijden franjes in Belgische driekleur
Collectie	Stedelijk Museum Aalst (inv. 9303). Bij de schenking aan het museum in 1974 wordt ook "een vlaggenstok met twee lauweren in koper" vermeld
Literatuur	https://erfgoedinzicht.be/collecties/detail/419b915a-5f0e-56bf-a8bd-8b20105bfde1/media/7b36fd2e-2e4d-2e9e-924e-b580cf2e2c9a?mode=detail&view=horizontal&q=aalst%20zab&rows=1&page=1 (gecontroleerd op 18 juli 2021).

Twee 'Aalsterse' vlaggen en een ZAB-figuur als vaandeltop

Op 10 september 1974 doet Charles Juste via toenmalig VVAK-voorzitter Jan Van der Hulst een schenking aan het 'Museum van de stad Aalst'.¹⁵ Het gaat hier om de twee al vermelde vlaggen en om een ZAB-figuurtje dat fungeerde als vaandeltop. Schenker Charles Juste wordt door 'De Voorpost' van 23 februari 1979 vermeld als inwoner van Erembodegem, maar vooral als voorzitter van de afdeling Groot-Aalst van het 'Nationaal Verbond der Veteranen van Koning Albert'.¹⁶

Conservator Ignace De Vos beschrijft het geschonken ZAB-figuur als volgt: "Staande op een bol, de linker voet barvoets de rechter in een houten klomp, draagt de man in de rechterhand een wandelstok van ijzerdraad, over de linkerschouder ligt een proviandzak geworpen samen met twee bottines. Verder is hij gekleed in grauwe broek met knielap en grijze vest waar op de rechterborst een wit etiket staat genaaid met zware tekst: HB n1347. Rond de linkermouw zit een gele armband waarop in zwarte lettertekens ZAB. Het snijwerk is 45 cm hoog." Het beeldje werd ingeschreven onder nummer 2670.

Vraag is bij welke van de twee Aalsterse vlaggen dit beeldje hoort? In 1974 laat schenker Charles Juste noteren dat de ZAB-figuur bij de kantonnale vlag hoort. Vanuit stilistisch-chronologisch standpunt zou dit kunnen kloppen. Een opgeëiste als vaandeltop komt vooral in de eerste generatie ZAB-vlaggen voor, in (de eerste helft van) de jaren 1920. Op basis van het lettertype plaatsten wij de vlag van het kanton Aalst in datzelfde decennium. Alles klopt als een bus, ware er niet die foto van een opgeëistenreunie te Aalst, ergens tussen 1920 en 1932. Op die foto houdt men de ZAB-vlag van Erembodegem open en wij komen daar dan ook uitgebreid terug op die foto. Naast de vlag van Erembodegem zien wij echter ook een drietal vlaggen die neerhangen langs de vlaggenstok en dus niet zomaar te identificeren zijn. Op een van de vlaggenstokken prijkt wel de vaandeltop met het ZAB-figuurtje uit het Aalsterse museum. Van de bijhorende vlag zien wij slechts fragmenten, maar voldoende om te stellen dat het hier niet gaat om de kantonnale, Aalsterse vlag.

Een mogelijke hypothese is dat de Aalsterse ZAB-figuur oorspronkelijk hoorde bij de vlag van de Aalsterse opgeëisten, maar dat men het beeldje na de remake van die vlag is gaan associëren met de kantonnale vlag omdat vlaggentop en vlag stilistisch bij elkaar aansloten.

15. Met dank aan huidig conservator Luc Geeroms voor het signaleren van deze schenking en de bijhorende documenten.

16. Opzoekbaar via <http://aalst.courant.nu/>.

AALST - EREMBODEGEM	
Teksten	(D)e OPGEISC(HT)E(N) / (va)n (ERE)MBOD(EGEM) [onder]
Iconografie	<p>Aan broekzijde een in drieën doorsneden wapenschild met in de middenbalk de letters (Z.A.)B. Aan vluchtzijde een klimmende leeuw op een donkere achtergrond, ongetwijfeld het wapenschild van België. Beide wapenschilden zijn bekroond met een bloeiende distelplant, een element dat wij ook terugvinden op de vlag van Waasmunster.</p> <p>Het centrale element op de vlag is een opgeëiste, die zich op zijn klompen naar rechts beweegt in de richting van een niet zo direct te identificeren gebouw. Op de vlag van Waasmunster zien wij daar het profiel van de parochiekerk van Waasmunster. Op basis van de verregaande analogie tussen de vlaggen van Erembodegem en Waasmunster veronderstellen wij dat het niet-geïdentificeerde gebouw de parochiekerk van Erembodegem voorstelt. Wellicht komen beide vlaggen ook uit hetzelfde, ons onbekende productiehuis.</p>
Collectie	De vlag zelf is niet bewaard, maar komt voor op een foto uit de collectie van 'De Hellebaard' (heemkundige kring van de gemeente Herzele).
Literatuur	De foto werd voor het eerst gepubliceerd door FONCK Antoine, Tijdsbeeld : ???rzele : opgeëischte ZAB, - De Hellebaard, 18, 2020, (1), p. 18, waarbij vragen werden gesteld naar datum, plaats, identificatie van deze bijeenkomst van gewezen opgeëisten. De resultaten van verder onderzoek naar deze foto vindt u elders in dit artikel.

“In de Opgeëischte” - gehouden door den heer Jean Steenhaut te Aalst, Keizerlijke Plaats

Antoine Fonck publiceert in het nummer 2020/1 van *De Hellebaard* een foto van “een bijeenkomst, inhuldiging of manifestatie van opgeëisten uit de Eerste Wereldoorlog” en vraagt daarbij: “Wie herkent de locatie? Wie herkent iemand op de foto?” Deze vragen zijn meteen de start van een boeiende en vruchtbare zoektocht.

Onder de ca. 100 personen op de foto zijn de mannen duidelijk in de meerderheid, maar met hun kledij situeren de vrouwelijke aanwezigen de foto in de tweede helft van de jaren 1920: een eenvoudige hemdjurk tot net boven de knie, lage taille tot op de heupen en vooral de over het voorhoofd getrokken pothoed, een zogenaamde *cloche*. Verder wijzen een drietal elementen op een verband met de werking van de opgeëistenbonden na de Eerste Wereldoorlog: een vlag van de opgeëistenbond van Erembodegem, een bord met het opschrift ‘Opgeëischte ZAB Herzele’ én de naam van het café annex ‘feestzaal voor huwelijken’ waar de bijeenkomst blijkbaar plaats heeft. Op de foto slechts voor de onderste helft zichtbaar, maar duidelijk leesbaar: ‘(... OPGE)EISCHTE ? STEENHAUT SEPTEMBER’.

Wat op goed geluk af, even gekeken of er onder de Aalsterse opgeëisten geen Steenhaut was en dit was meteen raak: Jan (Jean) Steenhaut, geboren te Aalst op 24 september 1889 en er overleden op 22 oktober 1932. Steenhaut werd opgeëist in november 1916 en zou twee jaar in het bezette Noord-Frankrijk blijven als ZAB’er. Na zijn terugkeer was hij blijkbaar gevestigd in de Eilandstraat 29 te Aalst en hij zou zich profileren als voorzitter van de ‘Verenigde Opgeëisten Werklieden’ van Aalst en omstreken.¹⁷

Vóór de Grote Oorlog, op 20 maart 1910, was wever Jan Baptista Steenhaut, wonende ‘Burght’ te Aalst, gehuwd met Joanna Margareta September, geboren te Baarddegem

17. MEERT Dirk, *Aalst 1914-1918 : Aalstenaars als slaven weggevoerd*, Aalst, in eigen beheer, 2013, p. 419-420.

op 7 maart 1887 maar bij het huwelijk wonende in de Aalsterse Zonnestraat.¹⁸ Met deze gegevens in de hand was alvast een gedeelte van het gevelopschrift vervolledigd: de uitbaters waren J(AN) STEENHAUT-SEPTEMBER. Maar waar bevond zich dit café-feestzaal? In de Eilandstraat 39 waar Jan Steenhaut ca. 1919 was gehuisvest? Moeilijk te controleren want deze straat, die in het verlengde van de Anna Snelstraat de Burchtstraat (op de gedempte oude Denderloop) verbond met de Van Wambekekaai (langs de gekanaliseerde nieuwe Denderloop), verdween met de rest van het eiland Chipka onder de uitbreiding van de 'Glucoseries Réunion' (huidige Tereos). Anderzijds was het moeilijk in te denken dat in de volkse buurt van Chipka met een aaneenschakeling van smalle arbeidershuizen ruimte overbleef voor een 'feestzaal voor huwelijken'.

En andermaal bracht Steenhaut raad. In het digitaal krantenarchief van het stadsarchief Aalst (<http://aalst.courant.nu/>) vinden wij hem met name in het jaar 1928 terug als uitbater van 'In de Opgeëischte' op de Keizerlijke Plaats. In de jaren 1920 en tot zijn dood in 1932 komt hij nog geregeld voor als voorzitter en/of secretaris van de Aalsterse opgeëistenbond (soms met vermelding dat het secretariaat zich bevindt op de "Keizerlijke Plaats 69") en als gemeenteraadslid voor de Belgische Werkliedenpartij, de toenmalige socialistische partij. Met deze gegevens in het achterhoofd en op basis van een vergelijking tussen onze foto en oude postkaarten is het niet moeilijk 'In de Opgeëischte' te identificeren met de huidige huisnummers 67 en 69 op het Keizersplein (momenteel respectievelijk Begrafenissen De Rycke en Immo Appelmans). Vóór en na de Steenhautperiode stond het etablissement overigens bekend onder de naam *De Vier Winden / Aux Quatre Vents*.¹⁹

Tot slot nog een mooi detail. Op de groepsfoto bevindt zich op de tweede rij een man met bril, die als enige niet in de lens kijkt. Op basis van vergelijkend fotomateriaal kunnen wij deze persoon zonder twijfel identificeren als Jan Steenhaut, sleutelfiguur in ons verhaal.

18. Akte burgerlijke stand opzoekbaar via <http://madeinaalst.be/>.

19. Parallel aan onze zoektocht richtte Jan Louies zich op de opeenvolgende naamsveranderingen van 'De Vier Winden'. Hij wijddt hieraan het artikel *Even gingen "De Vier Winden" liggen*, - *VVAK Mededelingen*, 48, 2021, (1), p. 4-5. Het is hier overigens de plaats om Jan Louies en Michel Iguual Pacheco (Stadsarchief Aalst) te danken voor hun tips en suggesties bij het totstandkomen van deze bijdrage over Jan Steenhaut en zijn 'In de Opgeëischte'.

20. MERCKAERT; VANDE WINKEL, *De opeising van arbeidskrachten in Zivilarbeiter Bataillon*, p. 72 (ook gepubliceerd in *Het Land van Aalst*, 68, 2016, (4), p. 326): "In mei 1922 kent de gemeenteraad van Denderleeuw een bedrag van 500 frank toe aan de Bond der Opgeëischten van Denderleeuw voor de aankoop van een vaandel."

21. *Ibid.*

BUGGENHOUT	
Teksten	Z.A.B. / BOND DER OPGEËISCHTEN 1916 1918 SENERCY SAINT(-)GOBERT BILLY SEDAN / BUGGENHOUT [boven/midden/onder]
Iconografie	Een opgeëiste staat vastgebonden aan een boom tegen een achtergrond van beboste heuvels. Daarrond vermelding van drie ZAB-kampen in het departement van Aisne en van het (straf)kamp van Sedan (departement Ardennes). Rondom een zoom in de Belgische driekleur
Afmetingen	170 x 160 cm, in de Belgische driekleur vijf lussen aan de broekzijde en franjes op de andere drie zijden
Collectie	Nationale Strijdersbond Buggenhout en Sympathisanten
Literatuur	COSIJNS Ludo, 80 jaar geleden ... : Opstal en de Grote Oorlog, - Heemkring Ter Palen Buggenhout, 32, 2008, (1/maart), p. 1-13.

DENDERLEEUW - DENDERLEEUW	
Teksten	OPGEËISCHTEN Z.A.B. / AFDEELING DENDERLEEUW [boven/onder]
Opdrachtgever	Bond der Opgeëischten van Denderleeuw ²⁰
Producent	E. De Winter-Spinoy Bruxelles [linksonder]
Jaar	1922 ²¹
Iconografie	Centraal de figuur van een opgeëiste op klompen met pet, plunjezak en ZAB-armband. Steunend op een wandelstok begeeft hij zich naar links. Boven zijn hoofd een koningskroon en rondom een lauwerkrans. In de broektop het oude wapenschild van Denderleeuw (rechts drie golvende lijnen als symbool voor de Dender, links een Vlaamse leeuw) en in de vluchtop een schild met de letters ZAB in de Belgische driekleur. Het geheel tegen een lichtblauwe achtergrond met een zoom in de reeds vermelde driekleur.
Afmetingen	145 x 145 cm, links 5 lussen, aan de andere drie zijden witte franjes
Collectie	privébezit

DENDERMONDE - APPELS	
Teksten	OPGEEISCHTEN / ZAB / Appels [boven/midden/onder]
Opdrachtgever	Nationale Federatie der Weggevoerden (afdeling Appels)
Iconografie	Centraal een wit medaillon met in zwart de letters ZAB, in de broektop het wapenschild van Dendermonde (in zilver een dwarsbalk van keel) en in de vluchthoek een zwarte klauwende leeuw op een geel veld, het geheel tegen een groene achtergrond.
Jaar	1922 (de vlag werd op zondag 13 augustus 1922 plechtig ingehuldigd en tijdens een openbare plechtigheid overhandigd aan voorzitter Emiel Heuinck)
Afmetingen	136 x 175 cm, aan drie zijden franjes in de Belgische driekleur en aan de broekzijde negen lussen
Bijkomende elementen	bij de schenking van de vlag aan de Dendermondse musea in 1985 waren een valiesje, rouwsluier, lint met Belgische driekleur en een medaille van 1914-1918.
Collectie	Stedelijke Musea Dendermonde (inv. 85.56.1).
Literatuur	STROOBANTS Aimé, De Dendermondse 'Zivilarbeiters' en hun relictien, - Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde, 34, 2016, p. 279-280

DENDERMONDE - DENDERMONDE (prent p. 148)	
Teksten	1916 1918 / BOND DER WEGGEVOERDEN / Z.A.B. [boven] / Dendermonde [onder]
Jaar	1920-1921
Iconografie	<p>Centraal staat het silhouet van het afgebrande Dendermondse stadhuis met daaronder '1914' en het wapenschild van de stad (in zilver een dwarsbalk van keel). Links van dit centrale element een opgeëiste op klompen met opgelapte broek en plunjezak. Rechts een Belgische soldaat die de Duitse adelaar vertrappt en met de kolf van zijn geweer de kop verbrijzelt. Het geheel tegen een okerkleurige achtergrond. In de vier hoeken lezen wij tenslotte, boven links beginnend en in klokwijzerzin: 2 Neuville-Saint-Amand / 16 St Gobert / Soltau Sennelager / Verdun 32. In of nabij de Franse localiteiten Neuville-Saint-Amand²², Saint-Gobert²³ en Verdun²⁴ waren ZAB-kampen gevestigd. De cijfers verwijzen niet naar het aantal weggevoerden zoals Stroobants veronderstelt, maar naar het nummer van de Zivilarbeiter-Bataillone, die blijkbaar (het grootste deel van) hun opeising in die kampen doorbrachten.²⁵ Bij Soltau en Sennelager zijn geen bataillonsnummers vermeld. Dat zijn ook geen ZAB-kampen, maar krijgsgevangenkampen in Duitsland zelf.²⁶ In deze krijgsgevangenkampen was echter ook een afdeling voor weerspannige opgeëisten en recidivistische 'ontsnappers'.</p> <p>Van deze vlag is ook de vaandeltop bewaard (zie afbeelding links). Het onderwerp is een Zivilarbeiter in een aluminium- of zinklegering (50 x 13 x 13 cm), staande op een blokvormige sokkel en met een rugzak en een zak in de rechterhand. Op een armband aan de rechterarm en op de linkerborst de inscriptie 'Z.A.B. / 1344'</p>
Afmetingen	167 x 175 cm, aan de vier zijden afgeboord met een lint en aan de broekzijde vijf lussen, alles in de Belgische driekleur.
Collectie	Stedelijke Musea Dendermonde (vlag: inv. 3196; bekroning vlaggenstok: inv. 3192).
Literatuur	STROOBANTS Aimé, De Dendermondse 'Zivilarbeiters' en hun relicten, - Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde, 34, 2016, p. 276-277.

22. Departement Aisne, arrondissement Saint-Quentin.

23. Dep. Aisne, arr. Vervins.

24. Dep. Meuse.

25. Een eerste aanzet tot overzicht van deze *Zivilarbeiter Bataillone* in VANCOILLIE Jan, *Hulptroepen van de genie van het Duitse leger*, - DESCAMPS Frans; VANCOILLIE Jan; VANDEWEYER Luc, *Ten oorlog met schop en houweel*, Ieper, The Western Front Association België, 2009, p. 15-110. Deze auteur vermeldt de aanwezigheid van opgeëisten uit Baasrode, Berlare en Zele in ZAB 2 en van lotgenoten uit Dendermonde, Sint-Gillis en Hamme in ZAB 16. Het door de auteur vermelde Grimbergen moet wellicht Grembergen zijn. Voor de ZAB'ers uit bataillon 32 gaat hij uit van een recrutering in Zuid-West-Vlaanderen wat alvast in zijn veralgemening niet correct is. 32 komt als bataillonsnummer ook voor op de opgeëistenvlag van Denderwindeke (Ninove) en heel wat opgeëisten uit de regio Geraardsbergen/Ninove belandden in dat bataillon. Verdun fungeert hier wellicht als 'verzamelnaam' voor de wolk van ZAB-kampen ten noorden en ten oosten van de stad, die zelf in volle frontzone lag. Een kaart van de regio Verdun met de ZAB-kampen in MERCKAERT; VANDE WINKEL, *De opeising van arbeidskrachten in Zivilarbeiter Bataillonen*, p. 24 (ook gepubliceerd in *Het Land van Aalst*, 68, 2016, (4), p. 278).

26. Nu respectievelijk in Niedersachsen en Nordrhein-Westfalen. Sennelager evolueerde tot voorstad van Paderborn.

27. <https://www.molenechos.org/verdwenen/molen.php?nummer=5816> (geconsulteerd op 18 juli 2021).

DENDERMONDE - SINT-GILLIS-BIJ-DENDERMONDE	
Teksten	De Opgeëischten / St Gillis bij Dendermonde [boven / onder; hoofdletters in rood, andere in zwart]
Producent	Billaux-Grossé / Bruxelles [links onder]
Jaar	ca. 1920
Iconografie	<p>Centraal een figuur met pet, een pikhouweel en in de rechterhand en een spade in de linkerhand. Een armband aan de linkerarm met opschrift 'Z.A.B' en een identificatieplaatje op de rechterborst met '(Z)AB / 32' identificeren hem als een opgeëiste van het Zivilarbeiter Bataillon 32. Met zijn klompen vertrappelt hij de Duitse adelaar. Links van deze figuur een bos met vooraan een aantal houten kruisen, die ongetwijfeld refereren naar de overleden opgeëisten. Rechts ervan houten staakmolen en een stuk spoorweg. De molen verwijst wellicht naar de thuisbasis. Tot net voor de oorlog telt Sint-Gillis niet minder dan vier windmolens, waaronder de molen Potiau, een niet zo ver van het dorpscentrum gelegen staakmolen.²⁷ Dat het treinspoor verwijst naar de gedwongen wegvoering van de opgeëisten per trein (zoals Stroobants suggereert) is mogelijk. Gezien de werktuigen die de opgeëiste in de handen houdt, lijkt het ons echter plausibeler dat hier verwezen wordt naar de aard van hun gedwongen arbeid. Velen werden immers tewerk gesteld bij het rooien van bossen, maar net zo goed moesten zij helpen bij de (her)aanleg van spoorlijnen en andere infrastructuurwerken. Wellicht was dit laatste het geval voor de opgeëisten van Sint-Gillis-bij-Dendermonde. In de bovenhoeken tenslotte twee wapenschilden: links dat van de gemeente Sint-Gillis (een gouden varken en drie sterren van goud op een achtergrond van azuur), rechts dat van België (zwart schild met een klimmende leeuw in goud, getongd en geklauwd in keel). Vanuit beide schilden vertrekken banderollen in de Belgische driekleur die de vlag links en rechts afzomen.</p> <p>De vlag van Sint-Gillis-bij-Dendermonde heeft in de vormgeving van de teksten en in de iconografie heel sterke gelijkenissen met de enkel op foto bewaarde vlag van Ninove-Aspelare en zij heeft - zij het in mindere mate - ook veel gemeen met de vlag van Ninove-Outer.</p>
Afmetingen	149 x 141,5 cm, aan drie zijden afgeboord met franjes in de Belgische driekleur en aan de vierde zijde enkele oorspronkelijke koperen (later vervangen door plastic) ringen ter bevestiging aan de draagstok.
Collectie	Stedelijke Musea Dendermonde (vlag: inv. 2016.14.1).
Literatuur	STROOBANTS Aimé, De Dendermondse 'Zivilarbeiders' en hun relictien, - Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde, 34, 2016, p. 276-277.

GERAARDSBERGEN - MOERBEKE	
Teksten	Bond der Opgeëischten / en Weggevoerden [boven] 1916 1918 / 1942 1945 [midden] Moerbeke [onder]
Jaar	Het jaartal 1945 op de vlag zou erop kunnen wijzen dat deze vlag pas na de Tweede Wereldoorlog werd gemaakt, maar dit is in tegenstrijd met de naam van de vermelde bond, met de stijl van het centrale tafereel die duidelijk verwijst naar het (vroeg) interbellum en vooral met de twee figuren die allebei als ZAB'er worden geïdentificeerd, een term die enkel van toepassing kan zijn op de opgeëisten van de Eerste Wereldoorlog. Twee mogelijkheden. Of het is een vlag uit het interbellum die na de Tweede Wereldoorlog een update kreeg door toevoeging van de data '1942 1945'. Of na de Tweede Wereldoorlog werd een nieuwe vlag gemaakt met behoud van de hoofding en met hergebruik van het centrale element uit de oude vlag.
Iconografie	De vlag is door een broekdiagonaal verdeeld in twee driehoeken met elk een eigen kleur: de driehoek naar de vluchtop toe is groen, de driehoek naar de broekhoek toe (en de lussen) rood. Centraal staan twee ZAB'ers in een lauwerkrans, beiden met pet, met een armband 'Z.A.B' en op klompen. De rechterfiguur staat recht en houdt met de rechterhand zijn plunjezak vast terwijl zijn linkerhand rust op een spade. De linkerfiguur zit met geketende handen op zijn knieën.
Afmetingen	170 x 170 cm, aan drie zijden witte franjes en aan de zijde van de draagstok zeven rode lussen.
Collectie	In depot bij privépersoon.

HAALTERT - HAALTERT	
Teksten	HAALTERT / Opgeheisten / 1914 1918 [boven/midden/onder]
Iconografie	Belgische driekleur met tricolore franjes.
Afmetingen	110 x 180 cm, tricolore franjes.
Collectie	Heemkundige kring Haaltert

HAMME - HAMME	
Teksten	(Z A?) B N(ationale) F(ederatie) der W(eggevoerden) [boven]
Iconografie	Belgische driekleur met gele franjes, in het gele middenveld bovenaan een Vlaamse leeuw.
Collectie	Enkel bekend van een aantal foto's, genomen bij een herdenking in 1990 aan de ZAB-monumenten in Effry en Marle (Frankrijk, departement Aisne).

HERZELE - HERZELE	
Op de foto met de vlag van Aalst-Erembodegem houdt een man een bord met het opschrift 'Opgeëischte ZAB (He)rzele' in de handen. Als zij op die manier hun aanwezigheid moeten kenbaar maken betekent dit waarschijnlijk dat de opgeëistenbond van Herzele op dat moment (nog) geen vlag heeft.	

KORTRIJK - KORTRIJK (L)	
Teksten	NATIONALE FEDERATIE DER WEGGEVOERDEN / AFD(ELING) KORTRIJK [boven/onder]
Iconografie	Centraal omhelst een man zijn kind, met aan zijn voeten een knapzak. Aan de horizon het rode silhouet van de Broeltorens en van de torens van de Sint-Maartenskerk en het Kortrijkse belfort. In de broekhoek het wapenschild van de stad Kortrijk (in zilver een keper en een uitgeschulpte zoom van keel) met daarnaast een kleiner wit wapenschild met daarin de letters ZAB in de Belgische driekleur. Het geheel is gevat in een oranje kader.
Afmetingen	146 x 144 cm, aan drie zijden franjes in de Belgische driekleur, aan de zijde van de vlaggenstok vijf lussen, afwisselend in rood en oranje.
Collectie	Amsab-ISG Instituut voor Sociale Geschiedenis (Gent). Referentienummer vl000762.
Literatuur	http://opac.amsab.be/Record/vl000762 (geconsulteerd 18 juli 2021).

KORTRIJK - ROLLEGEM (R)	
Teksten	Z.A.B. / 1916 1918 / Rollegem [boven/midden/onder]
Jaar	1918-1928 (datering collectiehouder)
Iconografie	Tegen de achtergrond van een opgaande zon verbreekt een ZAB'er zijn ketenen terwijl hij een Duitse adelaar vertrappelt onder zijn voeten. Onder dit centraal element een kruis met rouwdoek. In de broektop het omkranste wapenschild van Rollegem en in de vluchtop dat van de provincie West-Vlaanderen.
Afmetingen	110 x 115 cm, langs de vlaggenstok vier ringen en aan de andere drie zijden franjes in de Belgische driekleur. Ook de vlaggenstok met bekroning bleef bewaard.
Collectie	Stadsmuseum Kortrijk (objectnummer MOS/5871a).
Literatuur	https://erfgoedinzicht.be/collecties/detail/c940d560-4a95-5dfa-86ff-8407b4db5919/media/0c06543f-76f3-d89c-668c-3977c61b0443 (geconsulteerd 18 juli 2021).

LAARNE - LAARNE	
Teksten	(ZA)B / 1916 1918 / LAERNE [boven/midden/onder]
Opdrachtgever	Een opgeëiste begeeft zich, wandelstok in de rechterhand en een plunjezak over de linker-schouder, naar links.
Collectie	De vlag van Laarne is enkel bekend van een fotobriefkaart uit de verzameling André Van De Sompel (Laarne).

LEDE - SMETLEDE	
Teksten	OPGEEISCHTEN / 1914 1918 [boven / midden rechts]
Jaar	Vroege jaren 1920 (?)
Iconografie	Deze vlag is ons enkel bekend van een foto met de opgeëisten van Smetlede en hun vlag, vermoedelijk genomen in de vroege jaren 1920. Op deze foto herkennen wij enkel een voorovergebogen figuur die zich van links naar rechts beweegt. Ongetwijfeld een opgeëiste die zich moet bukken onder het gewicht van zijn plunjezak.
Collectie	De vlag zelf is niet bewaard, maar komt voor op een foto in DE ROOVER Jozef, Smetlede in blijde en droeve dagen, Wetteren, Universa, 1999, p. 94.

LOCHRISTI - BEERVELDE	
Teksten	Z.A.B. / 1914-18 1940-45 / BEERVELDE [boven / midden /onder]
Jaar	Wellicht na 1945? Afgezien van de vermelding 'Z.A.B.' vertoont deze vlag – en dat in tegenstelling tot die van Geraardsbergen-Moerbeke – geen enkele aanwijzing naar een creatie in het (vroeg) interbellum.
Iconografie	Enkel bekend van een foto (uit de jaren 1970?). Het gaat hier om een klassieke Belgische vlag waarop de vermelde opschriften, met witte franjes aan drie zijden en vijf zwarte draaglinten aan de vlaggenstok.
Afmetingen	Vierhoekige vlag met de gebruikelijke afmetingen (ca. 140 x 145 cm).
Collectie	De foto werd gepubliceerd in VERVAET Bert, De parochie Beervelde (1309-) 1809-2009 : een verhaal van kerk, volk en adel, Lochristi-Beervelde, Werkgroep 200 jaar Sint-Daniël, 2009, p. 163. De auteur was zo vriendelijk ons de foto te signaleren en ter beschikking te stellen. Het gaat om een ontvangst op het gemeentehuis van Beervelde.

LOKEREN - LOKEREN	
Iconografie	Enkel de vaandeltop is bewaard: op een ronde sokkel een houten figuur van een opgeëiste met pet en plunjezak, de rechterhand rustend op een wandelstok. Aan de rechterbovenarm een armband met 'Z.A.B. 1' wat erop wijst dat (het merendeel van) de opgeëiste Lokeraars in het eerste Zivilarbeiter Bataillon werden ondergebracht. ²⁸
Afmetingen	48 x 17 cm
Collectie	Stadsmuseum Lokeren
Literatuur	DE MUNCK André, Bij de omslagprent : het Erekrus der Gedeporteerden, - De Soevereinen : tijdschrift van de Heemkring van Lokeren, 45, (1), 2014, p. 1-2.

²⁸ VANCOILLIE, *Hulptroepen van de genie van het Duitse leger*, p. 71 stelt heel algemeen: "In dit bataljon bevonden zich arbeiders uit de omgeving van Dendermonde." Op basis van de bewaarde vlaggen kunnen wij dit niet bevestigen (of ontkennen), maar zeker moet hier de omgeving van Lokeren aan toegevoegd worden.

NINOVE - ASPELARE	
Teksten	Bond der Opgeëichten / Aspelare [boven / onder; hoofdletters wellicht in rood, andere in zwart]
Producent	Op basis van de sterke gelijkenis met de vlaggen van Dendermonde-Sint-Gillis-bij-Dendermonde en van Ninove-Outter kan deze vlag met stellige zekerheid worden toegeschreven aan de Brusselse firma Billaux-Grossé.
Iconografie	Centraal een opgeëiste met pet en om de linkerarm een armband 'Z.A.B'. Zijn linkerarm rust op een houthakkersbijl terwijl hij met zijn rechterarm een trekzaag over zijn schouder vasthoudt. Onder zijn klompen vertrappelt hij de Duitse adelaar. Links zien wij een bos met daarvoor een aantal houten kruisen. In de broektop een wapenschild met de Belgische leeuw, overtopt met een koningskroon. In de vluchthoek vermoeden wij een Vlaamse leeuw onder de nog net zichtbare gravenkroon (zichtbaar op een tweede foto van deze niet bewaarde vlag). Aan broek- en vluchtzijde begrenzen stroken in de Belgische driekleur de vlag. De vlag van Aspelare gaat duidelijk terug op hetzelfde sjabloon als die van Dendermonde-Sint-Gillis-bij-Dendermonde en heeft sterke gelijkenissen met die van Ninove-Outter. Het geheel tegen een gele achtergrond en aan drie zijden tricolore franjes (getuigenis Frans Van Bever, Ninove).
Collectie	De vlag van Aspelare is enkel bekend van twee foto's, genomen bij een historisch-folkloristische stoet omstreeks 1950, wellicht georganiseerd naar aanleiding van de inhuldiging als pastoor van Aspelare óf van Albert Van Overmeire (maart 1949) óf van Justin Pypers (maart 1952). De foto's zijn in het bezit van Frans Van Bever (Ninove) wiens vader tot 1939 vlaggendrager was.
Literatuur	MERCKAERT Bart; VANDE WINKEL Georges, De opëising van arbeidskrachten in Zivilarbeiter Bataillonon tijdens 'De Groote Oorlog' in het kanton Ninove, Ninove, Stad Ninove, 2016, p. 77 (ook gepubliceerd in Het Land van Aalst, 68, 2016, (4), p. 331).

NINOVE - DENDERWINDEKE	
Teksten	BOND Z.A.B / DENDERWINDEKE / B(ataill)ons 9 en 32 . 1914-18 [onder links] ²⁹
Producent	Billaux Grossé / Brussel [links onder]
Iconografie	Het bos op de achtergrond verwijst zonder twijfel naar de bossen in de departementen Meurthe-et-Moselle en Meuse, waarheen de opgeëisten van de Kommandantur Geraardsbergen en dus ook uit de Ninoofse deelgemeenten Denderwindeke en Aspelare bijna zonder uitzondering werden gedeporteerd. 'Den bos van Joeuf'; door de Duitsers het Waldlager genoemd, werd spreekwoordelijk onder de vroegere opgeëisten. ³⁰ Een opgeëiste, volgens zijn armband aan de linkerarm iemand van het Bataillon 32, probeert te vluchten, maar een Duitse bewaker neemt hem onder vuur. Het wapenschild van de gemeente rechtsboven vervolledigt het plaatje: in sinopel, drie zilveren vissen, de bovenste en de onderste omgewend, het schild overtopt met een gouden borstbeeld van de H.Petrus, houdende een gouden sleutel in de rechterhand, achter het schild twee schuingekruiste gouden sleutels, twee leeuwen in keel als schildhouders. Op de vlag is de achtergrond van het wapen wel niet in sinopel (groen), maar in azuur (blauw), een vergissing die zich herhaalt in de franjes rond de vlag. Aan vier zijden een zoom in de Belgische driekleur.
Afmetingen	138 x 140 cm, witte en blauwe franjes aan drie zijden
Bijkomende elementen	Bij de vlag horen ook nog de vlaggenstok met koperen bekroning, het lederen draagfoudraal en rouwband, alles in het originele valiesje.
Collectie	In Flanders Fields Museum Ieper IFF 004288
Literatuur	MERCKAERT Bart; VANDE WINKEL Georges, Aanvullingen bij 'De opeising van arbeidskrachten in Zivil Arbeiter Bataillonen tijdens "De Grote Oorlog" in het kanton Ninove', - Het Land van Aalst, 69, 2017, (1), p. 59-61; In Flanders Fields Museum : jaarboek yearbook annuaire 2019, Ieper, In Flanders Fields Museum, 2019, 183 p. (met vermelding van de schenking door Geo De Cleer van de vlag van de bond der opgeëisten Denderwindeke).

29. De Winnikse lijst van opgeëisten is een van de weinige lijsten waarop het bataillonsnummer en het individuele nummer van de ZAB'ers wordt vermeld. Op een zeldzame uitzondering na blijken zo goed als alle 172 opgeëisten inderdaad bij een van beide bataillons te zijn beland. Meer over lijsten van opgeëisten bij MERCKAERT; VANDE WINKEL, *De opeising van arbeidskrachten in Zivilarbeiter Bataillonen (...)*, p. 6-7 (ook gepubliceerd in *Het Land van Aalst*, 68, 2016, (4), p. 260-261).

30. Meer over dit midden in de bossen rond Joeuf (dep. Meurthe-et-Moselle) gelegen ZAB-kamp in MARTINOIS Roger, *Le camp forestier de Briey-Joeuf Grand Fond : album-souvenir de l'officier commandant le «Waldlager»*, - MARTINOIS Roger; MAYOT Gérard, *Spécial centenaire 1914/1918 : la Grande Guerre en territoire occupé : Vallée de l'Orne et pays de Briey, (Chroniques Jovicennes : revue d'histoire locale de Joeuf et environs, 50/51/52 - novembre 2014)*, Joeuf (F), Cercle pour la Promotion de l'Histoire de Joeuf, 2014, p. 83-112.

NINOVE - OUTER	
Teksten	De Opgeëischten / 1916 1918 / Bond van Oultre [boven / midden / onder; eerste letters en jaartallen in rood, andere letters in zwart]
Producent	Billaux-Grossé / Bruxelles [links onder]
Iconografie	Tegen de achtergrond van een bos (over de hele breedte van het centrale tafereel) staat rechts een opgeëiste met op de pet zijn identificatienummer 1155 en om zijn linkerarm een armband 'Z.A.B'. Zijn linkerhand rust op een voorhamer terwijl hij met de rechterarm een dwarsligger over zijn schouder vasthoudt. Een stuk spoorweg rechts van hem laat er niet de minste twijfel over bestaan: de ZAB'ers van Outer werden o.a. tewerkgesteld bij de (her)aanleg van spoorweginfrastructuur. ³¹ Onder zijn primitieve (zelfgemaakte?) klompen vertrappelt hij de Duitse adelaar. Links nadert een vrouw, haar schort dubbelgevouwen tot een zak, die zij vasthoudt met de linkerhand en waarin enkele voedsel- en hulppakketjes voor de opgeëisten liggen. In haar rechterhand houdt zij een pakket, volgens het etiket bestemd voor Zivilarbeiter '1155'. Tussen beide figuren in zien wij twaalf houten kruisen. In broek- en vluchttop tenslotte respectievelijk de Belgische leeuw en de Vlaamse leeuw, allebei getopt door een kroon, respectievelijk een konings- en een gravenkroon. Het geheel tegen een lichtbeige achtergrond met rondom een brede gele rand, die de teksten en jaartallen draagt.
Afmetingen	150 x 155 cm
Collectie	Stadsarchief Ninove. De vlag verkeert in lamentele toestand, is hoognodig aan conservatie/restauratie toe en verdient in betere omstandigheden te worden bewaard.

31. De lijst van de Outerse opgeëisten vermeldt inderdaad dat de 37 mannen die bij de eerste opeisingsgolf van 16 oktober 1916 werden opgepakt, naar Le Cateau-Cambrésis (dep. Nord) werden gebracht. Daar was werken aan de spoorweginfrastructuur voor de hand liggend. 33 anderen die nog zouden volgen, belandden in de bossen van de departementen Meurthe-et-Moselle en Meuse. Meer over deze bron en over plaats en aard van de tewerkstelling der opgeëisten bij MERCKAERT; VANDE WINKEL, *De opeising van arbeidskrachten in Zivilarbeiter Bataillonen (...)*, p. 6-7 en 52-54 (ook gepubliceerd in *Het Land van Aalst*, 68, 2016, (4), p. 260-261 en 306-308).

OUDENAARDE - EINE	
Teksten	Z.A.B / 1916-1918 EYNE 1938 [boven / onder]
Opdrachtgever	Maatschappij der Weggevoerden Eine (opgericht in 1922) (?)
Jaar	1938 (?)
Iconografie	De blikvanger van de vlag is een opgeëiste met de klassieke pet en op de al even klassieke klompen, zijn linkerhand steunend op een spade en in de rechterhand een pikhouweel over de schouder. Een armband om de linkerarm (Z.A.B) en een plaatje op de rechterborst 'ZAB / 90' identificeren hem als een ZAB'er van dat bataillon. ³² De opgeëiste staat temidden akkerpercelen met op de achtergrond een boscomplex en het silhouet van een kerk. Een herinnering aan Eine? Aan de broekzijde zeven (koperen) ringen en aan de andere drie zijden franjes in de Belgische driekleur.
Collectie	De huidige bewaarplaats van de vlag van Eine is niet bekend. De foto ervan werd gemaakt naar aanleiding van een tentoonstelling rond het thema 'vlaggen', in 2007 georganiseerd door de Heemkring Westerring. De foto werd ons bezorgd door de Patrick De Wambersie, archivaris van de heemkring.

32. VANCOILLIE, *Hulptroepen van de genie van het Duitse leger*, p. 71-77 kent geen *Zivilarbeiter Bataillon* met dat nummer. Hij kent enkel de nummers 1-14 en 16-34.

OUDENAARDE - OUDENAARDE	
Teksten	ZIVIELARBEIDERS-BOND / 1916 1918 VERGEET NOOIT / AUDENAERDE N(ATIONALE) F(EDERATIE DER) W(EGGEVOERDEN) 1922 [boven/midden/onder]
Jaar	1922. De vlag werd samen met die van de oudstrijders ingehuldigd op het vlaggenfeest van 3 september 1922 (zie affiche in het MOU – Museum van Oudenaarde, objectnummer AFFOUD_1225).
Iconografie	De vlag bestaat uit drie banen. De bovenste met de tekst 'Zivielarbeiders-bond' is paars van kleur. De onderste is groen en draagt naast de tekst 'Audenaerde N.F.W. 1922' ook van links naar rechts de wapenschilden van Vlaanderen, Oudenaarde en België. De bredere middenbaan is lichtgeel gekleurd. Tegen die achtergrond twee opgeëisten op klompen in paarse kledij en met een armband 'Z.A.B.' aan de linkerarm. Tussen hen in dragen zij aan een stok een paarskleurige zak met in rode letters het opschrift '1916 1918 Vergeet nooit'. Zes lussen aan de broekzijde, franjes in de Belgische driekleur aan de andere drie zijden.
Collectie	Deze vlag is bekend van een kleurfoto van ca. 1970-1980 bewaard in het MOU – Museum van Oudenaarde (objectnummer FO 003226). In de collectie van het MOU verder nog foto's van twee bijeenkomsten van de Oudenaardse opgeëisten met hun vlag (objectnummers FO 001460 en FO 002966) en een affiche voor de inhuldiging van de vlaggen van de oudstrijders en van de opgeëisten op 3 september 1922 (objectnummer AFFOUD_1225).
Literatuur	https://erfgoedinzicht.be/collecties/detail/9f444769-0609-5561-8f96-2033213c5a66/media/97e3ff6d-f5bc-135b-e297-04e5b2222908?mode=detail&view=horizontal&q=zab&rows=1&page=10 (geconsulteerd op 18 juli 2021).

RONSE	
Teksten	ONPARTIJDIGEN BOND / 1916 1918 / (V)AN OPGEESCHTEN RONSE [teksten staan diagonaal ten opzichte van vlaggenstok]
Iconografie	<p>De vlag is een klassieke Belgische driekleur, aan vier zijden afgeboord met een gouden franje en aan de broekzijde 6 ringen en een haakje. In het midden van de vlag een vrij klein, rond medaillon in een krans van eikenbladeren en laurier. Aan deze krans is een banderol gestrikt met de woorden 'KAMARADEN [sic] / HERINNERT U' In het medaillon tegen de achtergrond van drie treinwagons een opgeëiste, met pet en op klompen, een plunjezak over de linkerschouder en een tas in de rechterhand.</p> <p>De Ronsese vlag vertoont enige anomalie. In haar huidige toestand presenteert zij zich duidelijk als 'vlag': een rechthoekig (zelfs vierkant) stuk doek, met aan de zijde van de vlaggenstok de nodige voorzieningen om de vlag aan de stok te bevestigen. De vierkante vorm roept al wat vragen op – een vlag is normaliter rechthoekig - maar bovendien staat het centrale medaillon schuin ingeplant ten opzichte van de tricolore, evenlange banen en lopen de teksten parallel aan de vluchtdiagonaal. Een foto van de 'Onpartijdigen Bond van Opgeeschten Ronse' uit 1926 (Stedelijke Musea Ronse, objectnummer R00523) toont ons de oorspronkelijke versie van de Ronsese vlag. Zij was van het 'fanfaretype' en hing met een van de hoeken op aan de vlaggenstok. Twee zijden vielen langs links en rechts naar beneden terwijl de naar beneden hangende hoek afgerond werd. Het geheel werd uitgevoerd in een zwaarder materiaal zodat het centrale medaillon duidelijk zichtbaar bleef. Op de foto is te zien hoe de vlaggenstok werd bekroond met een Belgische leeuw en aan zijn voeten de met lauweren omkranste letters 'NFW' (Nationale Federatie van Weggevoerden). Op een latere datum werden medaillon en teksten herbruikt en kreeg de vlag haar huidige vorm.</p>
Afmetingen	140 x 140 cm
Collectie	MUST (Museum voor Textiel) Ronse R(vlag)00066
Literatuur	https://erfgoedinzicht.be/collecties/detail/be3a073d-00a1-5d09-8095-81ba7a3192fc/media/ebd1140d-9486-68d1-f0de-28fa83fa7ec2?mode=detail&view=gallery&q=ronse%20onpartijdigen&rows=1&page=1 (geconsulteerd op 18 juli 2021).

SINT-TRUIDEN - BRUSTEM SINT-TRUIDEN - SINT-TRUIDEN	
<p>Van beide vlaggen weten wij weinig meer dan dat zij bestaan hebben. In de krant van 15 augustus 1937 meldt 'Het Belang van Limburg' dat op die dag in Brustem de 'Vaandelinhuldiging der Weggevoerden' plaatsheeft. Als deelnemers aan de stoet worden de weggevoerden van Sint-Truiden en Zepperen met hun vlaggen aangekondigd. De vlag van Zepperen bleef bewaard en wordt zo dadelijk behandeld, maar van de vlaggen van Brustem en Sint-Truiden is geen spoor meer te bekennen.</p>	
Literatuur	Het Belang van Limburg, 15 augustus 1937.

SINT-TRUIDEN - ZEPPEREN	
Teksten	<p>OUDSTRIJDERS / 1914 1918 / ZEPPEREN [boven/midden/onder rectozijde] WEGGEVOERDEN / 1916 1918 / ZEPPEREN [boven/midden/onder versozijde]</p>
Iconografie	<p>De vlag van Zepperen vertoont in een opzicht een zeldzaamheid en is op een ander vlak een unicum onder de ons bekende vlaggen. Een zeldzaamheid omdat zij dubbelzijdig is uitgevoerd. Op de vlag van Waregem-Desselgem na zijn alle andere bewaarde vlaggen enkelzijdig. Wat Zepperen uniek maakt is dat zij frontsoldaten en opgeëisten samen én evenwaardig eert. Aan de 'rectozijde' de oudstrijders en aan de 'versozijde' de weggevoerden.</p> <p>Dit gebeurt telkens met centraal op de vlag een rond medaillon in een krans van eikenbladeren en laurier. Binnen deze krans aan rectozijde een soldaat met Adrianhelm en palmtak. Aan versozijde een scène die tot in de details identiek is aan die op de vlag van Ronse: tegen de achtergrond van drie treinwagons een opgeëiste, met pet en op klompen, een plunjezak over de linkerschouder en een tas in de rechterhand. Beide taferelen gaan zonder enige twijfel terug op hetzelfde sjabloon. De producent moet dezelfde zijn voor de vlaggen van Ronse en Zepperen. Het ligt voor de hand dat wij dan denken aan een leverancier uit Antwerpen/Brabant, maar enige verdere indicatie ontbreekt.</p>
Afmetingen	101 x 110 cm
Collectie	Heemkring Remacluskring Zepperen (Sint-Truiden)
Literatuur	<p>Alle gegevens over Sint-Truiden en deelgemeenten werden mij bezorgd door Willem Driesen, secretaris van de heemkring Remacluskring Zepperen. Waarvoor dank, ook aan Pieter Trogh (IFF-In Flanders Fields Ieper) om ons met elkaar in contact te brengen.</p>

STEKENE - KEMZEKE	
Teksten	Kemseke / 1916 1918 / Aan zijne Opgeëischten [boven / midden / onder]
Producent	Henri Van Severen-Ente
Jaar	vóór 1927/1930, jaren waarin de firma Henri Van Severen-Ente de activiteiten stopt.
Iconografie	Tegen de achtergrond van de Belgische driekleur centraal het wapenschild van Kemzeke, een kameel van goud op een veld van azuur.
Afmetingen	109 x 105 cm, boven 8 zwarte stoklinthouders, rechts en onder gele franjes, linksonder een ring.
Collectie	SteM (Stedelijke Musea) Sint-Niklaas (objectnummer KOKW.0334).

VISE - VISE	
Teksten	ASSOCIATION / DES EX-PRISONNIERS CIVILS DEPORTES DE VISE 1920 16 Août 1914 11 Novembre 1918 [boven/onder]
Jaar	1920
Iconografie	De vlag wordt in tweeën verdeeld door de goudkleurige penoen waartegen het wapenschild van Visé rust (op een veld van azuur een rechter schuinbalk van zilver), bekroond met een zilveren muurkroon. Op de linkerhelft staat het stadhuis en de stad in brand. Dit tafereel en de datum van 16 augustus 1914 refereren aan Visé als eerste martelaarstad op Belgisch grondgebied. In die maand worden ook meer dan 600 inwoners richting Duitsland weggevoerd. Het is dan ook niet duidelijk of de hier vermelde 'déportés' ook slaat op 'opgeëisten van 1916'. Voor het brandende stadhuis neemt een vrouw met kind op de arm afscheid van haar echtgenoot. Op de rechterhelft van de vlag gaat de zon op boven de stad in ruïne. Op de voorgrond vertrappt een soldaat met zijn laarzen en geweer de Duitse adelaar terwijl Victoria, de gevleugelde godin van de overwinning, hem een lauwerkrans en palmtak aanreikt. Daarnaast verwijst uiteraard de datum van 11 november 1918. De vlag heeft aan de vier zijden een zoom in de Belgische driekleur.
Collectie	Musée régional de Visé
Literatuur	https://visemagazine.be/blog/2019/10/25/un-document-exceptionnel-doit-etre-restaure/ (geconsulteerd op 18 juli 2021) en https://visemagazine.be/blog/2020/10/25/le-drapeau-de-lassociation-des-ex-deportes-civils-de-vise/ (geconsulteerd op 18 juli 2021)

WAREGEM - DESSELGEM	
Teksten	Opgeëischten 79 / ZAB van Desselghem / Overleden 17 [boven/midden/onder rectozijde] Herdenkt Het Lijden / Der Martelaars [boven/onder versozijde]
Iconografie	De vlag is dubbelzijdig handbeschilderd. Op de rectozijde alleen de teksten. Op de versozijde brengt een Duitse soldaat met pinhelm een bajonetsteek toe aan een opgeëiste die achteruitwijkt tegen een boomstam.
Afmetingen	129 x 134 cm
Collectie	De vlag werd door een privépersoon op 21 september 2014 gekocht op een rommelmarkt in Vladslo.
Literatuur	Verdere gegevens mits registratie beschikbaar op https://ablhistoryforum.be/ (geconsulteerd op 29 juni 2021).

WAASMUNSTER	
Teksten	N(ationale) F(ederatie) / van OPGEEISCHTEN / 23oct(ober) 1916 23 oct(ober) 1918 / WAESMUNSTER [boven / boven / onder / onder]
Iconografie	<p>In de broektop het wapenschild van Waasmunster en in de broekhoek dat van België, respectievelijk een zeemeermin met een raap in de hand en op een zwart schild een klimmende leeuw in goud, getongd en geklauwd in keel. Boven het wapenschild van België rijst een bloeiende distelplant op, een iconografische toevoeging die wij ook al zagen op de vlag van Aalst-Erembodegem.</p> <p>Het centrale element op de vlag is een opgeëiste op klompen met een armband '1817 ZAB' en een plunjezak. De letters ZAB zijn weergegeven in de Belgische driekleur. De opgeëiste stapt naar rechts in de richting van de Waasmunsterse kerk waarvan het profiel zich aftekent op de rechterkant van de vlag.</p> <p>Bij de beschrijving van de vlag van Aalst-Erembodegem wezen wij reeds op de gelijklopende iconografie van die vlag met de hier besproken vlag van Waasmunster.</p>
Afmetingen	180 x 195 cm, links 5 zwarte lussen, aan de andere zijden afgeboord met franjes in de Belgische driekleur
Collectie	Heemkring 't Sireentje Waasmunster

WICHELEN - SCHELLEBELLE	
Teksten	Z.A.B / BOND DER OPGEËISCHTEN / 1914 1918 / SCHELLEBELLE [rechtsboven / boven / midden / onder]
Producent	(...) Vuyst (...) [rechtsonder] ³³
Jaar	ca. 1920 ³⁴
Iconografie	Tegen de achtergrond van de Belgische driekleur breekt een opgeëiste zijn ketenen terwijl hij met de rechtersoet de Duitse adelaar vertrappelt. Opvallend is het totaal ontbreken van alle gebruikelijke ZAB-attributen: geen ZAB-nummer, geen ZAB-armband, geen plunjezak, geen klompen.
Afmetingen	123 x 130 cm, links 5 lussen van 5 op 10 cm in zwart/geel/rood/geel/zwart, aan de andere zijden afgeboord met gele franjes van 5 cm
Collectie	Heemkring Schellebelle
Literatuur	Heemkring vindt verdwenen oorlogsvlag terug, - Webnieuws Schellebelle-Serskamp-Wichelen, 30 januari 2011 (https://www.grootwichelen.be/index.php/actualiteit/algemeen-nieuws/4182-heemkring-vindt-verdwenen-oorlogsvlag-terug , geconsulteerd op 18 juli 2021). De ca. 1920 vervaardigde vlag belandde bij de Oudstrijdersbond, die bij zijn opheffing midden jaren 1970 de vlag in bewaring gaf bij het Wichelse gemeentebestuur. Toen de vlag desondanks op het internet te koop werd aangeboden, kon de Heemkundige Kring van Schellebelle de unieke vlag recupereren.

³³. Zie noot 6.

³⁴. 1920 wordt naar voor geschoven op de onder literatuur vermelde webpagina, maar op basis van de iconografie vermoeden wij een jongere datum.

ZELE	
Teksten	OPGEEISCHTEN St.-Ludgeruskerk 1916 ZELE 1918 [exacte plaatsing?]
Opdrachtgever	Geschonken door het gemeentebestuur.
Producent	D. Vansina Antwerpen ³⁵
Jaar	1920
Iconografie	Uit de catalogusbeschrijving van 1988: "De vlag is veelkleurig met bovenaan: 'OPGEEISCHTEN'. Links in het midden: 'St.-Ludgerus kerk' met eronder het schild van Zele met '1916'. In het midden: tekening van een weggevoerde arbeider, in de schaduw een beschermer met daaronder 'ZELE'. Rechts onder: leeuw met eronder '1918'."
Afmetingen	215 x 220 cm
Collectie	HOK - Heem- en Oudheidkundige Kring Zele, nummer G 60 (toestand 1988), "sinds enkele jaren spoorloos" (mededeling in Jaarboek 48, 2017).
Literatuur	PLETINCK Erik, Mijn vlag, mooie vlag : Zeelse vlaggeninventaris en catalogus van de Zeelse vlaggenexpo, Zele, Heem- en Oudheidkundige Kring van Zele, 1988, 56 p. Deze publicatie en alle verdere informatie werd ons gesignaleerd door Andre Moens, museum coördinator (mails dd. 16 en 22 februari 2021).

35. Zie noot 7.

De voorouders van Margareta, vrouwe van Pamel en Ledeberg

J. Michel Van der Elst

In 1992 publiceerde Dirk Van de Perre in dit tijdschrift een artikel met de titel “Margareta van Ledeberg de ‘vermeende’ zuster van Jan van Wedergrate”.¹ Hierin ontcrachtte hij de stelling van drie “erfgenamen” die tussen 1445 en 1450 getracht hebben om via het leenhof van Brabant, op basis van hun ‘naaste’ bloedverwantschap met de erflater, de erfenis van Maria van Wedergrate in te palmen. Zij beweerden dat Jan van Wedergrate, grootvader van Maria, een broer was van hun voorouder genaamd ‘Margareta’.

In de processtukken van deze ‘claims’ zit een tekening van de grafzerk van bovengenoemde Margareta, vrouwe van Ledeberg.² Deze werd in 1449 gemaakt op vraag van Heer Jan van Aarschot, heer van Schoonhoven, kandidaat-erfgenaam voor de erfenis.

Op de tekening (links) is de inplanting van de verschillende schildjes op zijn minst merkwaardig te noemen. Ze wijkt af van de gebruikelijke manier waarop wapenschilden geplaatst werden op de grafsteen van een echtpaar.

We zullen trachten om op basis van de schildjes, hun plaats op de grafzerk, aangevuld met informatie uit een aantal archiefbronnen meer klaarheid te brengen op de vragen: wie zijn de personen die afgebeeld staan op de tekening, hoe kunnen we de plaatsing van de schilden interpreteren, en wie waren de voorouders van Margareta, vrouwe van Ledeberg?

¹ Het land van Aalst, jg 44, 1992, nr 1, p. 63-70, ‘Margareta van Ledeberg: de vermeende zuster van Jan van Wedergrate en de kwestie van de erfopvolging van Wedergrate in 1445’, door Dirk Van de Perre.

² RA Vorst, Inv. 91, Leenhof van Brabant-processen, 38, rol VII § 39.

1

3

5

7

2

4

6

8

De wapenschilden rondom de grafsteen

Aan de linkerzijde (heraldisch rechts) zien we bovenaan links het wapen van Hertog Jan I van Brabant (1) en daaronder de wapenschilden van zijn nakomelingen via Jan, bastaard van Brabant, geheten Meeuwe (3).

Aan de rechterzijde (heraldisch links) volgen de vier wapenschilden van de grootouders via de kant van de vrouw.

2. van Ottengys: (een schild van zavel, met hierin een leeuw van goud).

Hier volgen we Houwaert³, die zich steunt op het werk van C. Butkens⁴, en Dr Spelkens.⁵ We merken wel op dat voorgaande auteurs Margareta van Wedergrate vermelden als echtgenote van Jan (van Ottengys), heer van Pamel en Ledeberg. Dat dit niet correct is blijkt uit de opstelling van het wapen 'van Wedergrate' op de grafsteen (6). Dit is namelijk het wapen van de grootvader van Margareta langs moederszijde.

3. Koninklijke bibliotheek Brussel, handschriften, fonds Houwaert, II. 6601, folio 180.

4. Butkens, *Trophées de Brabant*, p. 334.

5. Dr E. Spelkens, *Généalogie de la famille de Diedeghem*, *l'Intermédiaire des généalogistes*, 196, p. 227.

4. van Aa: (een schild van keel met een sint-andreaskruis van zilver).

Bij dit wapen is het niet duidelijk welke de oorspronkelijke wapenkleur is. Was deze oorspronkelijk rood en werd ze, om een onverklaarbare reden, overschilderd met blauwe verf, of is de rode kleur een grondlaag die gebruikt werd bij elk schild? Een aanwijzing voor het antwoord op de vorige vraag vinden we in één van de processtukken waar we het volgende lezen: “*dat opten voirscreven sarck geprint staen vele wapenen te weten de wapene van Wedergrete, van Bourgeval, **van Grymbergen** ende meer andere*”.⁶ Op basis van de verwijzing naar de familie van Grimbergen meen ik dat we er mogen vanuit gaan dat de oorspronkelijke wapenkleur rood was met hierin een sint-andreaskruis van zilver, het familiewapen ‘van Aa’.⁷

Uit een schenkingsakte van Jan (van Ottengys), heer van Pamel en Ledeberg⁸ weten we dat de voornaam van zijn moeder ‘Margareta’ was. Wie haar ouders waren is niet geweten aangezien Margareta van Aa in geen enkele oude genealogie vermeld wordt.⁹ In de dertiende eeuw waren er twee heren van Aa die in de steek rond Ninove eigendommen bezaten, namelijk:

- 1^e Wouter van Aa, die gehuwd was met Oda van Grimbergen;
- 2^e Leonius van Aa, kastelein van Brussel die rond 1213 huwde met Sofia van Altena, de weduwe van Arnold van Grimbergen. “Margareta” was een traditionele voornaam in de familie ‘van Altena’ en ‘van Grimbergen’.¹⁰

6. van Wedergrate: (een schild gestreept van goud en azuur met de rand omzoomd van keel).

Uit de bovenvermelde schenkingsakte kennen we ook de voornaam van de moeder van Margareta namelijk *Imaine* of *Meyne* (van Wedergrate). Op de vraag wie haar ouders waren lijkt het ons ook het meest waarschijnlijk, en hier volgen wij de mening van dhr. Van de Perre,¹⁰ dat Imaine een dochter was van Otto III van Wedergrate en Clementia. Bijgevolg zijn Margareta van Ledeberg en Jan van Wedergrate (zv Otto IV, en grootvader van Maria van Wedergrate), geen broer en zus zoals de drie kandidaat-erfgenamen in hun erfenisclaim beweerden. In het beste geval waren zij neef en nicht.

8. van Lichterveld: (een schild van azuur met een schildhoofd van zilver beladen met 8 hermelijn spikkels).

Op basis van het wapenschild op de grafsteen blijkt dat Clementia, de echtgenote van Otto III van Wedergrate, een telg was van het geslacht ‘van Lichterveld’.

6. RA Vorst, *leenhof van Brabant, processen, nr 38, rol I f7.*

7. Zie bvb. *AR Brussel, verzameling zegelafgietsels, 17383, zegel van Leonius van Aa, heer van Pollare a° 1267.*

8. *RA Gent, Abdijen en kloosters T 14, abdij van Ninove, nr 435, charter - schenking van een rente van 200 stuyvers door Jan van Pamel aan de abdij van Ninove voor de jaargetijden van Godfried, zijn vader, Margareta, zijn moeder, en Imaine, zijn vrouw, dd. januari 1299 (1300 ns).*

9. *A. Van der Rest, La Noblesse en Brabant du XIe au XIIIe siècle. I. La famille d' Aa (1086-1300), Brabantica V/1 (Brussel 1960), p. 14-46, en Marcel Cock & Dirk Van de Perre, Over molens in Pollare en later in Outer, in Het land van Aalst, jg 54, 2002/2, p. 89-92.*

10. *Drs. T. Klaversma, De geslachten van Altena en van Horne tot ca 1300, p. 32-33.*

De wapenschilden afgebeeld op de grafsteen

Startend bovenaan zien we de wapenschilden van:

Reynier van Bourgeval:

De eerste echtgenoot van Margareta, vrouwe van Ledeberg.
In 1308 geciteerd als heer van Pamel en Ledeberg.¹¹

Jan Meeuwe, heer van Waver en Dongelberg:

Tweede echtgenoot van Margareta.
In 1312 deed hij, in naam van zijn vrouw, het leenverhef van de heerlijkheid Pamel.¹²

We merken dat op het schild 2 Franse lelies als breuk op de bastaardband geplaatst werden, vermoedelijk om aan te duiden dat Jan Meeuwe behoorde tot de 2^e generatie vanaf hertog Jan I. Symboliseerde het gebruik van een lelie als breukteken hun afkomst van de Franse koningen (via de hertogen van Brabant)?

De familie 'van Ledeberg':

Voor haar huwelijk met Jan Meeuwe deed zij zich 'vrouwe van Ledeberg' noemen.¹³

Na haar huwelijk werd zij 'vrouwe van Pamel en Waver' genoemd.¹⁴

Jan Meeuwe, heer van Waver en Dongelberg

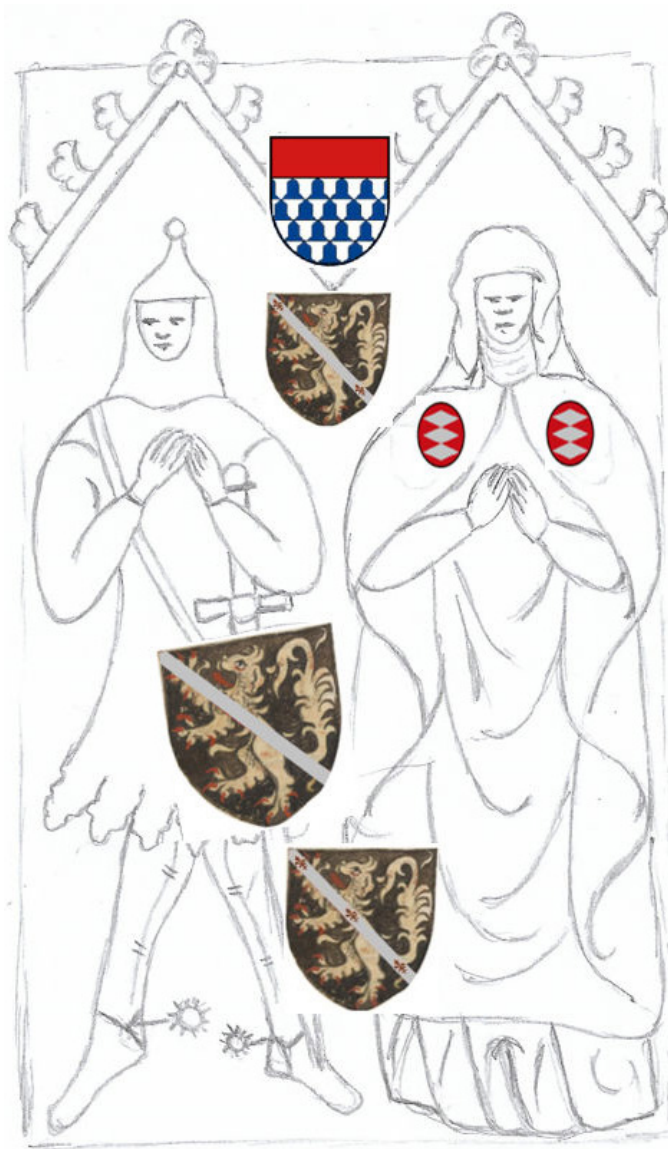
Willem van Waver:

Hier staan drie Franse lelies als breuk op de bastaardband geplaatst, als aanduiding dat Willem tot de derde generatie behoorde vanaf hertog Jan I.

Op de vraag wie de personen zijn op de tekening meen ik dat hier de grafzerk afgebeeld wordt van Jan Meeuwe, zijn echtgenote (Margareta van Ledeberg), en hun oudste zoon Willem en wel om volgende redenen.

- We zien dat de ridderfiguur het wapenschild draagt van Jan Meeuwe;
- De vrouw draagt het wapenschild van de familie 'van Ledeberg';
- Het wapenschild van Willem van Waver, (drie Franse lelies als breuk in de bastaardband), staat tussen het echtpaar opgesteld, als aanduiding dat hij de zoon was van het koppel. We lezen onder de grafzerk "Item [ook] Willem van Waver, die sterft in 1340" [*is hier begraven*].

Tenslotte volgt hierna de kwartierstaat van Margareta van Ledeberg opgemaakt op basis van voorgaande gegevens, aangevuld met informatie uit een aantal andere bronnen.

11. RA Gent, *Abdijen en kloosters T 14, abdij van Ninove, nr 434.*

12. Koninklijke bibliotheek Brussel, handschriften, hs. 5697.

13. RA Vorst, Inv. 91, Leenhof van Brabant-processen, 38, rol V §4.

14. Koninklijke bibliotheek Brussel, handschriften, fonds Houwaert, II. 6487, folio 18 n 3, 'Jan Meeuwe ende Margriete vrouwe van Pamel en Wavere' (cit 1319).

Godfried⁸ 'van Ottengys'
Heer van Pamel (cit 1267)¹⁷
° ca 1230, q^d 1300

X

Margareta⁸ van Aa
° ca 1232, q^d 1300

Otto III van Wedergrate
° ca 1230

X **Clementia van Lichterveld**
° ca 1232, q^d 1264

Jan 'van Ottengys', heer van Pamel (1291)
en Ledeberg (1295)¹⁵, ° ca 1252, q^d 1308¹⁶

X

Meyne⁸ van Wedergrate
° ca 1254, q^d 1300

X

XX

Reinier van Bourgeval
q^d 1312

Margareta 'van Ottengys'
vrouwe van Pamel en Ledeberg
° ca 1275, † na 1350¹⁸

Jan Meeuwe
° ca 1272, † ca 1336

15. RA Gent, Abdijen en kloosters T 14, abdi van Ninove, nr 60, 4, verkoopsakte tbv de abdi van een perceel bos in 'ter Spreet', door Jan van Pamel, heer van Ledeberg a° 1295 (ns).

16. RA Gent, Abdijen en kloosters T 14, abdi van Ninove, nr 434, verkoop van een huis en weide in Pamel door Reinier van Bornival, heer van Pamel en Ledeberg a° 1308 (ns).

17. RA Gent, Abdijen en kloosters T 14, abdi van Ninove, nr 68, cartularium van akten uit de 12e -14e eeuw door Marcus Annaert 1498, f° 235. Hierin wordt Godfried van Pamel a° 1267 vermeld als leenman van Willem II van Ledeberge.

18. Comte Baudouin d'Ursel, "les Dongelberg", Le Parchemin, 2005, n° 359, p. 334.

Bespreking

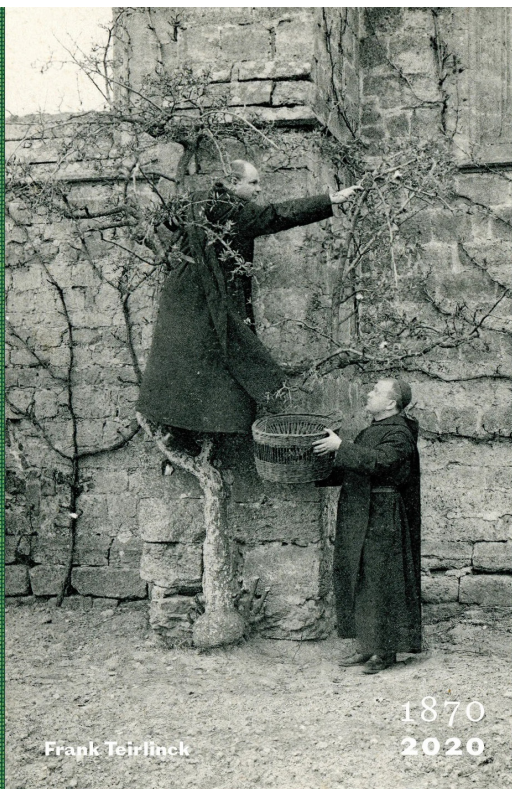
Frank TEIRLINCK, 150 jaar monniken in Affligem (1870-2020). Monnik worden en mens blijven, publicatie VZW Abdij Affligem, 2020

Het is een kanjer van een boek, 512 pagina's, 432 genummerde foto's en daarnaast nog enkele pagina's met prachtige sfeervolle kleurenfoto's van de abdijgebouwen binnen en buiten, dat alles ingebonden met een stevige kaft.

Wat staat er in het boek? De hoofdbrok is het deel 'Monniken van Affligem' (p. 61-462), waarin van alle 191 monniken die in de abdij tussen 1870 en 2020 kloostergeloften hebben afgelegd, een individueel portret van een twee à drie pagina's wordt opgehangen met het accent op hun persoonlijkheid, altijd geïllustreerd met een of meerdere foto's van de betrokkene. Monniken waren geen engelen, maar mensen met goede en minder goede kanten, die in gemeenschap levenslang dienden samen te leven als celibatairen, onthecht van persoonlijk bezit en in gehoorzaamheid aan de abt. In de bloeiperiode van de abdij was die gemeenschap een 30 à 40 mannen groot, jong en oud, elk met zijn afkomst, zijn opvoeding, zijn karakter. Vandaag is de aanblik van een groepsfoto met zoveel mannen bij elkaar, gekleed in een zwarte pij, een ietwat bevreemde ervaring.

Waar kwamen die monniken vandaan? Tijdens de eerste decennia was het aantal Duitsers opvallend groot. Ook vanuit Nederland waren er gedurende de ganse periode regelmatig enkele intredes. Het Affligemse monnikenbestaan sprak jongeren uit gans Vlaanderen aan, van West-Vlaanderen tot Limburg. De meest omvangrijke groep komt uit de omliggende regio, uit Aalst en omgeving en uit West-Brabant. Uit het huidige Aalst waren er 26 afkomstig, uit het Land van Aalst (inclusief Aalst) 38. Na de jaren 1960 begint de populatie te krimpen door uittredingen, minder roepingen en jonge novicen die niet meer kunnen aarden in dat toch speciale monnikenbestaan en hun aanvankelijke roeping opgeven. Vandaag leven er nog een vijftal monniken in de abdij, op één na allen hoogbejaard. Affligem deelt in de malaise en de terugval die vandaag de ganse katholieke kerk in Vlaanderen treft.

De twee anderen delen van het boek zijn veel korter. In het eerste deel schetst Frank Teirlinck de geschiedenis van de abdij (p. 17 tot 61). De glorieuze benedictijnenabdij, begonnen ca. 1062 en afgeschaft met de Franse Revolutie in 1796, valt uiteraard buiten het bestek van het boek. Maar de naam Affligem riep zoveel heimwee en herinneringen op dat in de periode van de romantiek de drang ontstond om het Affligemse abdiyleven te herstellen. Dit vuur flakkerde voor het eerst op in Dendermonde, waar een oud-monnik van Affligem, de Dendermondenaar Veremundus d'Haens (1771-1846) in 1837 het initiatief nam om met succes de Sint-Pieter- en Paulusabdij in zijn geboortestad te stichten. Die Dendermondse abdij werd het nieuwe Affligem, zodat de abt de titel kreeg van 'abt-titularis van Affligem'. Een jonge novice, dom Jozef Vael (1823-1888), droomde er echter van om naar Affligem zelf terug te keren om er op de puinen van de oude abdijgebouwen een nieuwe abdij op te trekken. Zijn avontuur startte in 1870 en was snel succesvol, zodat in 1880 dat deel van de Dendermondse abdijsamenleving, dat leefde in Affligem, als een zelfstandige abdij erkend werd, maar dezelfde patroonheiligen als die van Dendermonde, Sint-Pieter- en Sint-Paulus, behield. De relaties tussen de abdij van Affligem en de moederabdij

van Dendermondse zijn altijd een complex gegeven gebleven. Vandaag slaat de abdij van Dendermonde opnieuw zijn vleugels uit over Affligem, doordat de abt van Dendermonde de functie van abt-administrator van Affligem waarneemt. Affligem heeft geen eigen abt.

Ook aan het kortstondig bestaan van de benedictinessenabdij van Maria Mediatrix (1946-2006) aan de Affligemdreef in Hekelgem, een vrouwenabdij geestelijk verbonden met de Affligemse mannenabdij, wordt enige aandacht besteed, alsook aan enkele andere stichtingen die vanuit Affligem begonnen zijn, zoals de abdij van Merkelbeek (1893) bij de Duits-Nederlandse grens en de apostolische prefectuur in Transvaal (1910), die vanuit Affligem bemand werd.

Het nieuwe Affligem kende drie grote bouwperiodes. In de eerste decennia werd een neogotische kerk met een abdijsvleugel gebouwd naast het Bisschoppenhuis, de enige bewoonbare restant van de oude abdij. Kort vóór en na 1930 zijn de meest kenmerkende abdijsgebouwen opgetrokken, met name de refter naar een ontwerp van de Franse monnik dom Bellot, en de daaraan palende vleugel naar de plannen van de Nederlandse architect Alexander Kropholler. Die had plannen voor een volledig nieuw complex met een nieuwe abdijskerk, maar die plannen zijn gedeeltelijk in de lade blijven liggen. In de geest van de liturgiehervorming van het Tweede Vaticaans Concilie, werd de neogotische abdijskerk afgebroken en in 1971 vervangen door de huidige sobere zaalkerk.

Affligem was echter meer dan een besloten monnikengemeenschap. Het exploiteerde buiten het eigenlijke kloostercomplex een brouwerij en een zuivelfabriek en stelde zo lokale arbeiders te werk. De abdij was uitgever van het *Tijdschrift voor Liturgie*, dat van grote invloed was in Vlaanderen en Nederland. Met zijn 100ste jaargang hield dit tijdschrift in 2016 op te bestaan. Bij de jeugd was de abdij vooral bekend voor het verzorgen van het 'Volksmissaal', een lijvig, compact handmissaal, dat steevast, toen de liturgie nog in het Latijn verliep, elke plechtige communicant in Vlaanderen als geschenk meekreeg. Tenslotte wordt eveneens aandacht geschonken aan de werking van het Cultureel Centrum, begonnen in 1963 in de oude melkerijgebouwen en nu gerund door leken-vrijwilligers. Dit Centrum is vandaag de meest succesvolle stichting van de abdij in de marge van het reguliere kloosterleven.

Het boek eindigt met een fotoreeks 'Affligem in beeld' (p. 463-491), waarin prachtige foto's van de Krophollerarchitectuur en een print van diens Schetsboek met 14 ontwerptekeningen van de geplande nieuwbouw. En uiteraard zijn er veel familiefoto's over het abdijsleven en de personen die er leefden.

Wat dat is de globale indruk die het boek nalaat: de Abdij Affligem is een plaats waar mensen met vallen en opstaan gedurende 150 jaar geleefd hebben om er het gemeenschappelijke ideaal van een aan God gewijd leven gestalte gegeven. Frank Teirlinck benadert de abdij Affligem niet als een gebouwencomplex of als een instituut, maar als een gemeenschap van levende personen. Affligem, dat zijn de individuele monniken. Daarop alludeert de ondertitel. In het overbrengen van die boodschap is de auteur met brio geslaagd.

Dirk Van de Perre

Bespreking: een uitdagende nieuwe genealogie van de heren van Aalst

Dave De RUYSSCHER, Noordzeehandel en middeleeuws Vlaanderen ca. 1000-1300. De families de Russe, van Gent en de Straten in Sint-Omaars, Brugge en Temse, Gent, 2020, 410 p.

Dit monumentale boek samenvatten is geen sinecure. Is het een familiegeschiedenis, een geschiedenis van de invloed van de heren van Aalst, een geschiedenis van Temse en het Land van Waas, een geschiedenis van Gent met de strijd tussen de Gentse Sint-Pietersabdij en de Sint-Baafsabdij, een geschiedenis van de graven en het graafschap Vlaanderen, een geschiedenis van de Vlaams-Engelse handelsrelatie? Veel van dat alles komt erin voor. De auteur, historicus en jurist, noemt zijn boek een uit de hand gelopen familiegeschiedenis. Zijn Mechelse schippersfamilie had zijn oorsprong in Temse, waar in 1166 de naam Reingot Ruskere, broer van Boudewijn Russing voor het eerst geattesteerd is. Het gaat om een familie van meiers. De meiers brachten de auteur op het spoor van de betekenis van de heren van Aalst voor het Waasland en Temse. Die heren hadden eveneens connecties met het zuidelijk deel van het graafschap Vlaanderen, met Sint-Omaars en de abdij van Sint-Bertijns. Dat kustgebied was, meer dan Binnen-Vlaanderen, gericht op Engeland. Een lid van de Aalsterse familie, Giselbrecht († ca. 1095) werd heer van Folkingham en diens nakomelingen maakten er onder de naam 'de Gand' carrière. Dat brengt de auteur op het thema van de handel tussen Vlaanderen en Engeland en het gegeven dat een deel van de dienstadel, waaronder het nageslacht van Reingot Ruskere, daarbij betrokken was. Die connectie verklaart de hoofdtitel en de ondertitel van het boek. Een microhistorisch onderzoek van drie families, betrokken in die overzeese handelsrelaties en de betekenis daarvan voor de socio-economische ontwikkeling van Vlaanderen (contextuele benadering). Dit complexe verhaal wordt in zes hoofdstukken uitgewerkt (p.15-243):

1. Een vlechtwerk van macht; Artesië, Aalst en Engeland (10de-11de eeuw)
2. Temse en de families de Straten en van Gent (10de-11de eeuw)
3. De meiers van het Vroonhof [van Temse] (12de eeuw)
4. De families van Gent en le Rus in Engeland (11de-13de eeuw)
5. Het Land van Waas in de twaalfde en dertiende eeuw
6. De herkomst van de meiers van Temse

Het boek bevat negen bijlagen, een noodzakelijk toevoegsel om de zeer complexe materie op een schematisch wijze te kunnen overzien (p. 245-323):

1. Reconstructie genealogie Russing/Ruskere in Temse
2. Reconstructie genealogie burggraven Gent en heren van Aalst
3. Reconstructie genealogie de Straten
4. Reconstructie genealogie le Rus (Engeland)
5. Domeinen familie le Rus (tot ca. 1200)
6. Bronnenkritiek bij hoofdstuk twee (Het gaat om de oorkonde van de schenking van Temse aan de Sint-Pietersabdij uit 870 en latere bevestigingen uit 950, 964, 966 en in het *Liber Traditionum*)
7. Editie akten Temse 1166, 1172, 1196
8. Toenamen Russing en Ru(u)s(s)here (1169-ca. 1300)
9. Toenamen Rus(se) en Ruf(f)us (ca. 1070- ca. 1300)

De toegevoegde Bibliografie is indrukwekkend (p. 324-355). Er zijn 1350 eindnoten (p. 356-403), wat het mogelijk heeft gemaakt de hoofdtekst compact af te drukken, maar een permanent bladeren vraagt voor wie nazicht van de referenties wil. Het boek wordt besloten met een Register waarin persoons-, plaats- en zaaknamen zijn opgenomen (p. 404-410).

De auteur biedt een complex verhaal dat zich over een vijftal eeuwen afspeelt (9de eeuw tot ca. 1300) over een groot territorium (de rechthoek Brugge, Boulogne-sur-Mer, Valenciennes, Waasland en Engeland). Door de microhistorische benadering is het voor de lezer die niet vertrouwd is met de lokale geschiedenis van Temse en het Waasland soms moeilijk om volgen. Het boek is niet chronologisch opgebouwd en herneemt dikwijls dezelfde gegevens, maar in een nieuwe context. De auteur legt vaak verbanden op basis van het voorkomen van dezelfde voornaam of familienaam. "Allicht, waarschijnlijk, we veronderstellen, mogelijk..." zijn veel gebruikte begin-woorden van een zin.

De auteur brengt een indrukwekkend betoog en vermoedt meer dan hij kan bewijzen. Hij opent nieuwe horizonten en legt verrassende verbanden. Geschiedenis blijft voor een groot stuk reconstructie van een geheel waarvan we slechts enkele brokstukken hebben. Of de werkelijkheid verlopen is, zoals geschetst in het boek, onttrekt zich aan onze controle mogelijkheden.

In het boek spelen de heren van Aalst (wat niet hetzelfde is als de stad Aalst), volgens de auteur het meest invloedrijke adellijk geslacht in het graafschap Vlaanderen van de 11de en 12de eeuw, een hoofdrol. Hun schaduw is quasi op elke bladzijde van het boek aanwezig. De auteur reconstrueert hun genealogie en brengt daarin nieuwe elementen aan (p. 249-253). Als stamvader ziet de auteur Wenemar († ca. 968), voogd van de Gentse Sint-Pieters en Sint-Baafsabdij. Dat dubbele voogdijschap wordt voortgezet onder Ingelbrecht (+ ca. 981) en Boudewijn († ca. 982). Deze Boudewijn wordt opgevolgd door Rodulf I († ca. 1035). Die heeft als zonen onder meer Rodulf II († ca. 1052), en met een vraagteken Ingelbrecht van Petegem (° ca. 980) en Lambert I († ca. 1032), burggraaf van Gent en heer van Bornem. Lamberts zoon, Volkaard noemt hij zowel burggraaf van Gent als heer van Anderlecht. Aldus, maar niet vermeld, zou deze Volkaard tevens de stamvader van zowel het Anderlechts geslacht 'van Aa' als van de kasteleins van Brussel zijn (zie hiertoe A. van der Rest, *La Noblesse en Brabant du XIe au XIIIe siècle* - Brabantica, V/1, 1960, p. 15-16). De zonen van Rodulf II zetten meerdere lijnen voort, met onder meer Boudewijn I († 1082), heer van Aalst, van Drogen, Waas en voogd van de Sint-Pietersabdij, en de al eerder vernoemde Giselbrecht van Folkingham († ca. 1095). Iwein van Aalst (+ 1145), die trouwt met de dochter van de Vlaamse graaf Diederik van den Elzas, is zoon van Boudewijn II († 1097) en kleinzoon van Boudewijn I van Aalst. Reingot I († ca. 1066), voogd van de Sint-Baafsabdij en stamvader van de heren van Dendermonde, ziet hij als een broer van Rodulf II. De zoon Reingot II († ca. 1090) is zowel heer van Dendermonde als burggraaf van Oudenaarde en gehuwd met een zuster van Iwein van Aalst.

D. DE RUYSSCHER

NOORDZEEHANDEL EN MIDDELEEUWS VLAANDEREN

CA. 1000 - CA. 1300

DE FAMILIES DE RUSSE,
VAN GENT EN
DE STRATEN IN SINT-OMAARS,
BRUGGE EN TEMSE

SKRIBIS

De auteur gaat in zijn opbouw van de genealogie van de heren van Aalst veel verder dan de autoriteit in deze materie Ernest Warlop in zijn *The Flemish Nobility before 1300* (Kortrijk, 1976). De auteur schuift de stambomen van de heren van Aalst, de burggraven van Gent, de heren van Dendermonde en zelfs die van de heren van Petegem en Oudenaarde ineen. Hij kent maar één Wenemar, terwijl Warlop geen Wenemar als stamvader van de heren van Aalst vernoemt en niet stelt dat de Wenemar die hij wel vermeldt als de stamvader van de burchtgraven van Gent en de Wenemar als de stamvader van de heren van Dendermonde, eigenlijk de stamvader van de heren van Aalst is. Hetzelfde geldt voor Reingot I van Gent, die de auteur ziet als een lid van het Aalsterse huis, wat bij Warlop niet het geval is. Evenmin identificeert Warlop Volkaard burggraaf van Gent met de Volkaard die heer van Anderlecht is. Indien de stelling van Dave De ruyscher waar is, zou dat betekenen dat de heren van Aalst niet alleen het voornaamste adellijk geslacht in Vlaanderen zijn geweest, maar ook in Brabant!

Kortom de genealogie van Dave De ruyscher geeft aanleiding tot discussie en vraagt verder onderzoek. Zo is zijn aanname dat Wenemar de stamvader van de heren van Aalst is, gebaseerd op een tekst uit de *Vita Gudilae*, waarin een zekere Wenemar kloostergoederen in Moorsel bij Aalst usurpeert (p. 27). Dat deze vanuit historisch oogpunt moeilijk te taxeren bron aangewend wordt als fundament voor een hypothese met grote implicaties, is toch wel een erg smalle basis. Maar dat de heren van Dendermonde een zijtak van de heren van Aalst zouden zijn, zullen de Aalstenaars met graagte aanhoren: “Deze heren [van Dendermonde] stamden uit het huis van Aalst en waren sinds oudsher voogden van de Sint-Baafsabdij geweest. Reingot I van Gent († ca. 1066), heer van Dendermonde was voogd van Sint-Baafs. Hij was een oom van Boudewijn I van Aalst. Zijn zoon Reingot II († ca. 1090) werd rond 1050 grafelijk burchtheer (burggraaf) van Oudenaarde en was eveneens heer van Dendermonde” (p. 58).

Vermelden wij dat het geslacht van de Heren van Oosterzele-Scheldewindeke (Land van Rode) eveneens in het Vlaams-Engelse verhaal een plaats krijgt (p. 41-42) en dat bijna alle oude adellijke geslachten van Vlaanderen (Beveren, Diksmuide, Kortrijk, Ieper, Broekburg, ...) in het verhaal betrokken zijn. Dit boek is een complex en uitdagend werkstuk, dat zeer breed gaat, wat veel vergt van de lezer om de draad in het verhaal niet te verliezen. Voor een kritische lectuur of repliek moet de lezer over een haast onmetelijke kennis van de behandelde materie beschikken, wat bij ondergetekende niet het geval is. Dus aanbevolen lectuur, maar met het nodige voorbehoud te hanteren.

Dirk Van de Perre

De auteurs

Georges Vande Winkel

Heirebaan 107
9400 Ninove-Denderwindeke
vande.winkel.georges@gmail.com

J. Michel Van der Elst

De Prooststraat 33
1820 Steenokkerzeel

Dirk Van de Perre

Hoogstraat 23
9401 Ninove-Pollare
dirkvandeperre@skynet.be

Lijst van de steunende leden - 2021

Aalst	Cherretté Bart
Aalst	Cherretté-De Block
Aalst	Claessens Wim
Aalst	De Pierre Danny
Aalst	De Sloover Marcel
Aalst	Geeroms Luc
Aalst	Van Damme Mieke
Aalst	Van Delsen Edwin
Aalst	Van Der Borgh Dirck
Aalst	Van Gyseghem Jan
Aalst	Van de Perre Rudolf
Affligem	Parker Frank
Aspelare	Chanterie François
Boechout	Kiekens Peter
Denderhoutem	De Mecheleer Lieve
Denderleeuw	Callebaut Antoine
Denderwindeke	Vande Winkel Georges
Denderwindeke	Jacobs-Van Bockstaele Roger
Diest	Van Bockstaele-Esselens M & C
Erembodegem	Cassimons Jozef
Ganshoren	De Latte Guido
Gent	Provincie Oost-Vlaanderen
Gent	De Chou Freddy
Geraardsbergen	Hitchinson Frans
Geraardsbergen	Rollier Darielle
Geraardsbergen	Van Bockstaele Raf
Geraardsbergen	Van Der Maelen Pascal
Gijzegem	Vanderhaegen Joseph
Haaltert	Saey Guido
Herdersem	Dierickx Fons
Kortenberg	Schollaert Jean-Marie
Lede	Heemkundige Kring
Lede	Van Langenhoven Bart
Leuven	Biebaut Gary
Liedekerke	Merckaert Bart
Maarkedal	Vuylsteke Marc
Meerbeke	De Dobbeleer Gustaaf
Meerbeke	Mattens-Du Ville William en Lut
Meerbeke	Smet-Blancke Robert
Meldert	Robijns-Ceulemans Luc
Nederhasselt	Schaubroeck - Scheerlinck F.
Ninove	Coninx Max
Ninove	De Saedeleer Joris
Ninove	Pardaens André
Ninove	Scheerlinck Hans
Ninove	Scheerlinck Staf
Ninove	Soetaert Johan
Ninove	Van de Kerckhove Hubert
Ninove	Walraevens Marc
Outer	De Duffeleer Sam
Outer	Rollier Jean Leon
Pollare	Van de Perre Dirck
Schendelbeke	Cock Marcel
Sint-Amansberg	Timmermans Paul
Sint-Genesius-Rode	D'Hondt Johan
Sint-Laurens	Markey Luc
Sint-Michiels	Hendrickx Dirck
Vlierzele	SOLVA
Zandbergen	Dehenau William
Zottegem	Van Bockstaele Geert

VAN DE REDACTIE

Het Land van Aalst - EXTRA

De reeks heeft tot doel historische studies over (delen van) het Land van Aalst als monografieën digitaal uit te geven. Te raadplegen op:

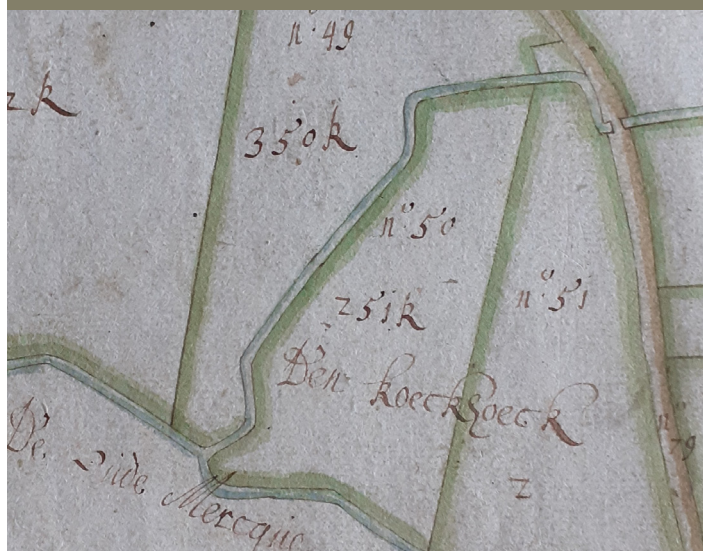
<http://www.hetlandvanaalst.be/wordpress/hlva-extra/>

De Cock Louis, Toponymie van Viane en Moerbeke-Atembeke, Het Land van Aalst Extra 1, Aalst: Het Land van Aalst, 2021

van de Maele Romain John, Woningnood en woningschaarste in Aalst van 1900 tot 1975, Het Land van Aalst Extra 2, Aalst: Het Land van Aalst, 2021

Toponymie van Viane en Moerbeke-Atembeke

Louis De Cock

<https://doi.org/10.6084/m9.figshare.14465463.v1>

Het LAND van AALST
EXTRA - 1

Woningnood en woningschaarste in Aalst van 1900 tot 1975

Romain John van de Maele

<https://doi.org/10.6084/m9.figshare.15173415.v1>

Het LAND van AALST
EXTRA - 2

Het LAND van AALST

Jaargang LXXIII • 2021
Nummer 1

Het LAND van AALST

Themanummer • Het portret van Johannes Despauterius van de stad Ninove

Jaargang LXXIII • 2021
Nummer 2

Het LAND van AALST

Jaargang LXXIII • 2021
Nummer 3

Het LAND van AALST

Jaargang LXXIII • 2021
Nummer 4

VAN DE REDACTIE

Het Land van Aalst • 73 • 2021

3-11	Topponymie van Viane en Moerbeke-Atembeke: een verkenning Louis De Cock
12-27	De molen van Keyberg te Hemelveerdegem tussen 1548 en 1623 Hans Van Lierde
28-39	Joodse onderduikadressen tijdens WOII in Zuid-Oost-Vlaanderen. Een aanvulling Wouter Van der Spiegel
45	Ter inleiding. Het portret van Johannes Despauterius, driemaal geanalyseerd Dirk Van de Perre
46-69	Technisch en stilistisch onderzoek. Portret van Johannes Despauterius Alexia Coudray, Christina Currie, Bart Fransen, Steven Saverwyns en Elisabeth Van Eyck (KIK)
70-79	Conservatie - restauratie van Portret van Johannes Despauterius (c. 1510-1520) en Portret van een vrouw (19de eeuw) Inge Noppe
80-95	Het portret van Johannes Despauterius en de stad Ninove Dirk Van de Perre
97-121	Hector Miserez, een vergeten Aalstenaar Dany D'Herdt
122-125	Woningnood en woningschaarste in Aalst van 1900 tot 1975 Romain John van de Maele
137-165	De opgeëisten van 1916-18 en de vlaggen van hun bonden (met een focus op Oost-Vlaanderen). Banistiek van de ZAB (Zivilarbeiter Bataillon) Georges Vande Winkel
165-169	De voorouders van Margareta, vrouwe van Pamel en Ledeberg J. Michel Van der Elst

Van de redactie

1-2	Het Land van Aalst Extra
42-44	Wissels in het bestuur
177	Het land van Aalst Extra
180	Onze vereniging en ons tijdschrift in 2022

In de kijker

40-41	Bespreking Ferket Nathalie, Inventaris van het archief van de familie De Deyn-Chaboçeau (1673) 1775-1908 Georges Vande Winkel
126	Bespreking DE CHOU Freddy, Genealogie van Gisenus Van Mello uit Schendelbeke Marcel Cock
127-131	Bespreking Als de bliksem. 900 Jaar norbertijnen en norbertinessen Lieve De Mecheleer
132	Bespreking Het Brevier van Geraardsbergen, bewaard in de benedictijnenabdij van Maredsous Geert Van Bockstaele
133-135	Bespreking De bende van Jan de Lichte: het boek bij het feuilleton Wouter Van der Spiegel
170-172	Bespreking Frank TEIRLINCK, 150 jaar monniken in Affligem (1870-2020). Monnik worden en mens blijven, publicatie VZW Abdij Affligem, 2020 Dirk Van de Perre
172-174	Bespreking een uitdagende nieuwe genealogie van de heren van Aalst. Dave De Ruyscher, Noordzeehandel en middeleeuws Vlaanderen ca. 1000-1300. De families de Russe, van Gent en de Straten in Sint-Omaars, Brugge en Temse, Gent, 2020, 410 p. Dirk Van de Perre

Onze vereniging en ons tijdschrift in 2022

Hoe ons tijdschrift lezen in 2022?

Ons tijdschrift Het Land van Aalst zal in 2022 driemaandelijks verschijnen in maart, juni, september en december. De twee mogelijkheden om de bijdragen te lezen, blijven behouden:

- de elektronische versie is voor eenieder vrij en gratis toegankelijk, ook voor wie geen lid van de vereniging is. Surf daarvoor naar de website www.hetlandvanaalst.be waar je direct het meest recente nummer kan lezen. Voor oudere nummers en jaargangen klik je op Oude jaargangen in PDF.

- als je een gedrukte versie wenst, betaal je 30 euro voor het jaarabonnement. Stort dit bedrag via overschrijving op onze rekening BE33 3930 3032 7646, Het Land van Aalst, met de vermelding 'abonnement 2021'. Je ontvangt dan ons driemaandelijks tijdschrift met de post.

- Onze nieuwe reeks Het Land van Aalst - Extra verschijnt alleen in elektronische versie en is vrij toegankelijk op onze website.

Hoe lid blijven van onze vereniging?

Om gewoon lid te blijven of te worden betaal je 10 euro, te storten op onze rekening met de vermelding 'lid 2022'. Wie voor de gedrukte versie van het tijdschrift kiest, is tevens automatisch lid. Wie steunend lid wenst te zijn, betaalt 20 euro met de vermelding 'steunend lid 2022'. Wie de gedrukte versie kiest en steunend lid wil zijn, betaalt 40 euro (30 euro voor het abonnement en 10 euro als supplement voor steunend lid). Vergeet dan niet bij de overschrijving te vermelden 'abonnement en steunend lid 2022'. De lijst van de steunende leden wordt, zoals voorheen, elk jaar gepubliceerd in het laatste nummer van de jaargang. Leden krijgen gratis toegang tot onze activiteiten, zoals lezingen, bezoeken of rondleidingen (externe evenementen met een eigen toegangsgeld vallen daar buiten). We plannen twee activiteiten per jaar. Deze zullen aangekondigd worden via onze elektronische nieuwsbrief, op onze website en zo mogelijk ook met een insteekfolder in de gedrukte versie van het tijdschrift.

Elektronische versie:	gratis op onze website
Gewoon lid:	10 euro
Steunend lid:	20 euro
Gedrukte versie:	30 euro voor jaarabonnement + gewoon lid
Gedrukte versie:	40 euro voor jaarabonnement + steunend lid

Het LAND van AALST

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Jaargang **LXXIII** • 2021 • Nummer **4** • oktober - november - december

Artikels

Georges Vande Winkel

De opgeëisten van 1916-18 en de vlaggen van hun bonden (met een focus op Oost-Vlaanderen). Banistiek van de ZAB (Zivilarbeiter Bataillonon)

137

J. Michel Van der Elst

De voorouders van Margareta, vrouwe van Pamel en Ledeberg

165

In de kijker

Dirk Van de Perre

Bespreking: Frank TEIRLINCK, 150 jaar monniken in Affligem (1870-2020). Monnik worden en mens blijven, publicatie VZW Abdij Affligem, 2020

170

Dirk Van de Perre

Bespreking: Dave De RUYSSCHER, Noordzeehandel en middeleeuws Vlaanderen ca. 1000-1300. De families de Russe, van Gent en de Straten in Sint-Omaars, Brugge en Temse, Gent, 2020, 410 p.

172